

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Електротехнічний факультет

Кафедра перекладу

**ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра**

студентки Деберини Вікторії Віталіївни

академічної групи 035М-20-1

спеціальності 035.04 Германські мови та літератури (переклад включно)

**за освітньо-професійною програмою Германські мови та літератури
(переклад включно) перша - англійська**

на тему Вплив контексту на створення та структуру тексту перекладу

Керівник кваліфікаційної роботи	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		Рейтинговою	інституційною	
	Алексеев А.Я.			
Рецензент				
Нормоконтролер				

Дніпро
2022

ЗАТВЕРДЖЕНО:
завідувач кафедри перекладу
Введенська Т.Ю.

(підпис) (прізвище, ініціали)

« _____ » _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу ступеня магістр

студентці Деберині В.В. академічної групи 035М-20-1
(прізвище та ініціали) (шифр)

спеціальності 035

Філологія

спеціалізації

035.041

за освітньою-професійною програмою вищої освіти «Германські мови та літератури (переклад включно), перша англійська»

на тему: Вплив контексту на створення та структуру тексту перекладу

затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» від _____ № _____

Розділ	Зміст	Термін виконання
Розділ 1	ПОНЯТТЯ КОНТЕКСТУ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	05.11.2021
Розділ 2	СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ КОНТЕКСТУ В ТЕКСТАХ РІЗНИХ СТИЛІВ	12.01.2022

Завдання видано _____ Алексєєв А.Я.
(підпис керівника) (прізвище, ініціали)

Дата видачі 21.10.2021

Дата подання до екзаменаційної комісії 25.01.2022

Прийнято до виконання _____ Деберина В.В.
(підпис студента) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ПОНЯТТЯ КОНТЕКСТУ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	6
1.1. Визначення поняття контексту у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві	6
1.2. Контекст і переклад	15
1.3. Типи контексту	24
1.4. Вплив контексту на створення та структуру тексту перекладу	30
1.4.1. Роль контексту у перекладі	31
1.4.2. Модель аналізу контексту і тексту	34
Висновки до першого розділу	40
РОЗДІЛ II СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ КОНТЕКСТУ В ТЕКСТАХ РІЗНИХ СТИЛІВ	42
2.1. Відповідність текстів на функціональному рівні	42
2.2. Жанрово-стилістичні особливості перекладу технічних текстів	49
2.3. Проблематика смислової передачі при перекладі	57
Висновки до другого розділу	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	82

ВСТУП

Із плином часу та розвитком суспільства все більшого значення набуває значення контексту та те, в якому контексті була сказана та чи інша фраза, слово чи навіть вигук.

Під контекстом, зазвичай, розуміють мовне оточення у якому використовується лексична одиниця. Так, значення контексту визначається як сукупність слів, граматичних конструкцій і форм які оточують слово чи фразу.

Водночас сучасна наука та техніка розвиваються колосальними темпами, що призводить до значного наростання обсягу науково-технічної інформації, відповідно, зростає практичне значення технічного перекладу. Це в кінцевому підсумку має сприяти швидкому та якісного обміну інформацією. Виникає необхідність виділення технічного перекладу як особливого виду перекладацької діяльності, в основі якого чинне місце посідає збереження контексту. Та все ж знайти адекватний та коректний еквівалент будь-якого фіксованого поєднання або підібрати рівнозначний термін – не простий виклик. Проблеми у перекладача технічних, юридичних та і взагалі, текстів будь-якої тематики виникають, головним чином тому, що в мові перекладу відсутні словесні конструкції, які досить точно могли б описати терміни мови оригіналу.

Актуальність дослідження зумовлена високою значимістю та недостатньою вивченістю технічного перекладу та впливу контексту на формування структури відповідного тексту.

Об'єкт дипломної роботи – поняття контексту в сучасній лінгвістиці та його роль при перекладі текстів.

Предметом дипломної роботи є вплив контексту на структуру тексту перекладу.

Мета дослідження – визначити сутність контексту, як невід’ємної частини семантики тексту. Основна мета дослідження передбачає наступні **завдання**:

- 1) дослідити лінгвістичну сутність контексту та його роль у створенні змістовної структури тексту;
- 2) показати необхідність урахування контекстуальних факторів при перекладі тексту;
- 3) визначити місце контексту у створенні семантичної структури тексту;
- 4) дослідити проблематику перекладу технічних текстів і збереження контексту.

Матеріалом дослідження послужили роботи вітчизняних та закордонних вчених у галузі лінгвістики тексту і перекладознавства.

Для розв’язання поставлених завдань в роботі застосовано комплексну методику дослідження. Для лінгвістичного аналізу використовувалися описовий, порівняльний, контекстуальний та структурно-семантичний методи.

Теоретично-методологічні засади дипломної роботи ґрунтуються на загальних принципах логіки, історизму, об’єктивності, які передбачають науково-критичне використання різноманітних джерел для опису і аналізу подій та явищ. Жоден із принципів не може претендувати на роль єдиного способу опрацювання такого комплексного феномену, як особливості впливу контексту на створення та структуру тексту перекладу, зокрема – технічного тексту, однак у своїй сукупності вони дозволяють зробити необхідний аналіз.

Науковою новизною дипломної роботи є визначення специфіки перекладу технічних текстів і виокремлення головних особливостей цієї проблематики в межах контексту.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її положення і висновки дають можливість краще зрозуміти процес перекладу технічних

текстів і можуть бути використані для подальшого аналізу та досліджень цієї проблематики.

Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів (7 підрозділів), висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. У вступі обґрунтовується наукова актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження, методи вирішення поставлених завдань та визначення наукової новизни роботи. Загальні висновки підсумовують результати дослідження у дипломній роботі і роблять певні узагальнення.

Вивчаючи стан наукової розробки теми дипломної роботи слід наголосити, що проблема дослідження впливу контексту на створення та структуру тексту перекладу, зокрема – технічного перекладу, в нашій державі залишається недостатньо дослідженою і потребує ретельного вивчення. У вітчизняній історіографії недостатньо робіт, які б в повному обсязі їх аналізували та висвітлювали притаманні особливості досліджуваної теми.

При підготовці дослідження були використані доступні джерела та література українською, російською, англійською та німецькою мовами, різні за своєю спрямованістю, науковою цінністю, методами дослідження, висновками та рекомендаціями. Велика кількість джерел дала змогу провести аналіз матеріалів для ретельного дослідження поставленої проблеми.

РОЗДІЛ І. ПОНЯТТЯ КОНТЕКСТУ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1. Визначення поняття контексту у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві

Термін «контекст» широко використовується в гуманітарних науках та у повсякденному мовленні. Поняття «контекст» укорінилося в лінгвістиці й перекладознавстві, адже має вагомє значення для перекладу. Тому розглянемо детальніше дефініцію цього поняття в мовознавстві та перекладознавстві.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки як в Україні, так і за кордоном, пріоритетними напрямками теорії перекладу є: вивчення історії перекладацької діяльності, історичне осмислення розвитку перекладацьких концепцій, вивчення процесуальних і евристичних аспектів діяльності перекладача, дослідження специфіки білінгвізму, типологізація перекладу за характером текстів, які перекладаються, дослідження структурно-функціональних трансформацій мовних одиниць при перекладі тощо [69, с. 108]. Серед пріоритетних напрямків теорії перекладу специфічне місце займає і контекст.

Теорія перекладу характеризується різноманітністю теоретичних концепцій. Існує ряд факторів, які формують предмет загальної теорії перекладу:

- закономірності, притаманні перекладу у всіх його різновидах;
- система вивчення його природи, сутності, принципів, мети;
- існування проблеми адекватності тексту перекладу оригіналу;
- виявлення історичної ролі перекладу в розвитку міжмовної комунікації народів, взаємовідношення перекладу з іншими видами духовної діяльності [67, с. 53].

Історія перекладу демонструє також різноманітні зв'язки літератури, що переклали з літературою оригінальною, взаємний вплив, який вони

здійснюють. Вона вивчає та пояснює обумовлене історичними причинами переосмислення творчості тих чи інших письменників у перекладі, розглядає запозичення образів, ідей та мотивів із творів зарубіжних авторів через переклади та переспіви. Положеннями теорії та історії перекладу послуговується критика художнього перекладу, завдання якої – давати оцінку нових перекладів [8, с. 38].

Витоки європейського перекладознавства починаються з видання у 1929 р. підручника «Теорія і практика перекладу» авторства Олександра Фінкеля, відомого українського мовознавця, перекладача сонетів Шекспіра. Саме Олександр Фінкель уперше використав термін «адекватний переклад» і, спираючись на думки Цицерона, Квінтіліана, В. фон Гумбольдта, Михайла Старицького стверджував, що переклад слугує засобом покращення тієї мови, на яку виконується переклад, запропонував перекладацьку класифікацію типів текстів і типів перекладу, здійснив ґрунтовне дослідження наукового тексту з погляду перекладацьких цілей, заклав підвалини української мовознавчої термінології, випрацював шляхи створення національних термінологічних систем [8, с. 73].

Серед найвідоміших радянських і українських перекладознавців, на працях яких ґрунтується сьогоденна теорія перекладу є: А. В. Федоров, В.Н. Комісаров, В.В.В. Виноградов, І. О. Алексєєва, Р.К. Міньяр-Білоручев, Я. І. Рецкер, Л. С. Бархударов, В. Г. Гак, В.В.В. Сдобніков, О.В. Петрова, В.Н. Базилев, М. К. Гарбовський, Л. М. Черноватий, В.І. Карабан, О.А. Кальниченко, В.Д. Радчук, І. В. Корунець, М.В. Стріха, Р. П. Зорівчак та інші [72, с. 31].

Із початку ХХ століття і до сьогодення, багато письменників (і дуже відомих) виконували переклади, та у переважній більшості випадків, не знали мови оригіналу тексту, а користувалися послугами підрядника, який пояснював їм сенс та перекладав твори. Частіше, це були переклади поезії. А в літературних колах підтримувався погляд на доцільність перекладацької творчості тільки в межах перекладу одного поета іншим. Вся інша діяльність,

нібито, не мала нічого спільного з творчістю. Особливо, таке ставлення було характерне для численних перекладів творчості народів колишнього СРСР.

А.В. Федоров вважається одним із засновників радянської теорії перекладу. Його перша стаття, яка вийшла у світ 1927 року, мала назву «Проблеми віршованого перекладу». З часів появи цієї статті теорія і практика перекладу стали сенсом життя вченого. Він одним із перших поставив перед мовознавством завдання дати визначення перекладові (для усіх його різновидів) в широкому масштабі. Він першим підняв чисто прикладне завдання перекладу тексту із однієї мови іншою до рангу глибокої мовознавчої проблеми.

Термін «переклад» тісно пов'язаний із поняттями «інтеграція етнокультур», «міжкультурна комунікація», «діалог культур». Інтеграція етнокультур – це синтез та засвоєння типологічних рис і характеристик різних культур. Діалог культур є одним із найвагоміших регуляторів взаємодії у міжнародній спільноті, основною рисою всесвітньої глобалізації третього тисячоліття [32, с. 231].

Відомий вірменський літературознавець Л.М. Мкртчян тлумачить термін «художній переклад», як перетворення тексту оригіналу на іншу мову, тобто створення нового поєднання змісту і форми на основі зацікавленої мови [53, с. 177]. В. Н. Комісаров зауважує, що художній переклад є перекладом художньої літератури [Коммисаров Лингвистика, с. 154].

Дослідник також наголошує на основному завданні перекладача – збереженні художньо-естетичних переваг оригіналу, створенні повноцінного художнього тексту мовою перекладу. Задля досягнення художньо-естетичного ефекту при перекладі художніх творів є допустимим, на думку В.Н. Комісарова, опускати при перекладі певні лексичні одиниці або замінювати їх на інші [3, с. 154-155].

На переконання Л. К. Латишева, такі трансформації є необхідними під час художнього перекладу, де особливо важливим є збереження стилістичних особливостей оригіналу. Л. К. Латишев трактує художній переклад, як

певний вид перетворень, а саме міжмовну трансформацію [46, с. 78]. Вітчизняний дослідник В. В. Коптілов зауважує, що у сучасному розумінні художній переклад визначають як вид словесної творчості, внаслідок якої тексти, написані однією мовою, відтворюється засобами іншої лінгвальної системи [37, с. 5].

Переклад виконує дві основні функції: інформативну (посередницьку) і творчу. Традиційно вважалося, що головною функцією перекладу є посередницька, адже теорія художнього перекладу не виходила за межі національно літературного процесу, або розуміла національно-літературний процес дуже прагматично, тобто однобоко [21, с. 89].

Переклад художніх текстів може включати в себе:

- художній переклад книг, оповідань, статей, нарисів тощо;
- художній переклад рекламних та інших матеріалів, які вимагають не дослівного перекладу, а творчого, креативного підходу;
- інше, що можна віднести до категорії художнього перекладу [41, с. 58].

Літературний вид перекладу передає думки оригіналу, викладені за допомогою правильної літературної мови. Серед філологів поширена так звана «теорія неможливості перекладу» [41, с. 58]. Згідно з нею повноцінний переклад із однієї мови на іншу взагалі неможливий внаслідок суттєвої розбіжності виразних засобів різних мов; переклад – ніби слабке й недосконале відображенням оригіналу, що дає про нього вельми окреме уявлення.

Інша точка зору, на якій базується діяльність багатьох професійних перекладачів, полягає в тому, що будь-яка розвинена національна мова є цілком достатнім засобом спілкування для повноцінної передачі думок, висловлених іншою мовою [56, с. 40].

Вибір мовних засобів для відтворення змісту і форми тексту оригіналу нерозривно пов'язаний із точністю, еквівалентністю і адекватністю

перекладу. Сучасні перекладознавці у тлумаченні цих понять намагаються поєднувати як мінімум дві терміносистеми: літературознавчу і лінгвістичну.

Частіше всього поняття еквівалентності текстів оригіналові балансує між двома позиціями:

- співвідношення повноти і точності змісту, як домінант текстів оригінал / переклад;

- збереження відносно рівноцінної змістової і смислової, стилістичної і синтаксичної, функціонально-комунікативної інформації оригіналу в перекладі.

Адекватність же має визначати «близькість оцінок змісту текстів їхніми адресатами; відповідність поставленій перед перекладачем меті» [49, с. 227].

Особливі труднощі виникають, коли мови оригіналу і перекладу належать до різних культур. Наприклад, твори арабських авторів рясніють цитатами з Корану і натяками на його сюжети. Арабський читач розпізнає їх так само легко, як освічений європеєць посилення на Біблію або античні міфи. У перекладі ж ці цитати залишаються для європейського читача незрозумілими [7].

Для перекладача ідеал – злиття з автором. Але злиття вимагає пошуків, вигадки, винахідливості, співпереживання, гостроти зору, нюху, слуху, розкриття творчої індивідуальності, але так, щоб вона не затьмарювала своєрідності автора. Однак прагнення людей зрозуміти одне одного змушує перекладачів знову і знову намагатися зробити чудо. Й іноді їм вдається.

Не викликає сумнівів, що переклад – явище, в першу чергу, мовне, водночас безальтернативно замикати переклад в знаковій сфері означає примітивізувати його, позбавляючи того креативного потенціалу, завдяки якому формується сучасна гуманітарна й культурна парадигма. Отже, переклад постає не лише посередником в міжкультурному й міжмовному

інформативному обміні, а й передумовою будь-якого соціального та гуманітарного пізнання.

Зазвичай перекладознавці наголошують на творчій природі перекладу у зв'язку з розвитком національних літератур та мов, розширенням арсеналу жанровостилістичних прийомів, філософський же акцент на творчій природі перекладу – принципово інший, він полягає у визначенні потрійної ролі цього складного феномену як засобу пізнання / (само)рефлексії, засобу індивідуального та колективного розвитку й засобу формування культурного континууму.

Суб'єктивно-об'єктивна діяльність перекладача як посередника у двомовній комунікації є фактором множинності перекладів, ступінь якої залежить від жанру тексту, його часових та просторових характеристик, розвиненості перекладацької традиції та рецептивних можливостей цільової мови і культури. Знайомство з елементами культурного фонду відбувається безпосередньо: через художній текст чи через перекладений варіант цього тексту [39, с. 112].

Коли йдеться про переклад, ні автор оригіналу, ні читач тексту перекладу не в змозі перевірити, наскільки фактори культурного фонду, які представлені у перекладі, відповідають реальному положенню речей, оскільки обидва вони знаходяться по різні сторони культурного бар'єру. У такому випадку всю відповідальність несе перекладач, який виступає в якості експерта відносно обох культур. Перед ним постає важке завдання: з одного боку, він повинен зберегти авторські культурні маркери, а з іншого боку, допомогти реципієнту впізнати маркери іншої культури, адаптуючи їх, роблячи їх прийнятними для сприйняття реципієнта.

Переклад – дуже древній вид людської діяльності. Здавна він є найважливішою частиною міжкультурної комунікації. Він допомагав поширенню релігійних і культурних уявлень, наукових праць і художніх творів. При перекладі як виду мовного посередництва перекладачеві

доводиться враховувати дві мовні картини світу, а також зіставляти і адаптувати світоглядні картини світу двох мовних культур.

Сучасне перекладознавство характеризується зародженням нової наукової парадигми: суто лінгвістичний (текстоцентричний) підхід до розуміння перекладу поступово втрачає свої непохитні позиції. Набирає оберти розуміння перекладу у дискурсивному вимірі, з урахуванням повного спектру комунікативної ситуації, у якій відбувається процес перекладу.

Такий комунікативно-функціональний підхід до перекладу відображає реальну перекладацьку діяльність у всій її різноманітності, дозволяє не обмежувати переклад вузьким розумінням цього терміну, при якому перекладений текст повинен відтворювати функцію оригінального тексту, без модифікацій вихідної структури, обсягу і змісту.

Контекст є вагомою категорією в мовознавстві. Та перш ніж аналізувати контекст і переклад, доцільно визначити його місце в лінгвістиці. Здебільшого тлумачення контексту представлене за різними напрямками [58, с. 68].

У своїй роботі «Роль невербального контексту у сприйнятті та розумінні усного дискурсу» О. Л. Мощанська згадує дослідження румунської психолінгвістки Тетяни Слама-Козаку, яка вважає, що сенс мови формується глобальним комунікативним контекстом, який, у свою чергу, включає наступні компоненти:

- 1) єдність ситуації із актом комунікації («глобальний контекст»);
- 2) сам вираз разом із його корелятами (словами, жестами, спрямованими на цю конкретну ситуацію (експліцитний контекст);
- 3) текст, вимовлений чи написаний, – явище суто мовне («вербальний, або дискурсивний, контекст») [54, с. 30].

У «Лінгвістичному енциклопедичному словнику» залежно від функцій виділяються кілька типів вербального контексту: «дозволяючий», «підтримуючий», «погашуючий», «компенсуючий» та «інтенсифікуючий». Вони означають:

- Розв'язуючий контекст – контекст, який знімає полісемію мовної одиниці.

- Підтримуючий контекст забезпечує повторюваність значення певної одиниці у тексті, зокрема, це стосується вживання термінів у науковому та науково-технічному тексті.

- Погашуючий контекст створює значення одиниці, що не співпадає з її типовим значенням у системі мови.

- Компенсуючий контекст сприяє адекватному сприйняттю сенсу в умовах невираженості будь-якого елемента, наприклад при еліпсисі.

- Інтенсифікуючий контекст сприяє збільшенню сенсу в процесі сприйняття тексту, ніби додаючи нові значення вже вживаної одиниці. До нього можна віднести випадки появи так званого мерехтливого значення, коли у тексті реалізуються одночасно кілька значень одиниці [48].

Контекст (від латів. *contextus* – з'єднання, зв'язок) – фрагмент тексту, що включає обрану для аналізу одиницю, необхідний і достатній для щодо загального змісту цього тексту. Тобто контекстом. є фрагмент тексту мінус визначена одиниця. Поняття «контекст» не рівнозначно поняттю «текст» [48].

У лінгвістиці існують різні підходи до розуміння контексту, як більш вузькі, відповідно до яких контекст розглядається лише як вербалізована інформація, так і ширші, що співвідносять контекст з немовною дійсністю та немовною інформацією.

Вплив немовних чинників формування висловлювання як текст іноді заперечується деякими лінгвістами [76, с. 10]. Але якщо погодитися, а не погодитися з цим важко, що саме зовнішній світ з його зв'язками визначає мислення, слід погодитися і з тим, що це обов'язково відбивається на структурі та наповненні вербальної форми. Вже сам контекст визначає можливість або необхідність назвати когось якимось. Як вважає М. Пінкаль, майже всі висловлювання природних мов залежать у своєму змісті тією чи

іншою мірою від ситуації, в якій вони висловлюються [85, с. 46]. Таку ситуацію він називає контекстом висловлювання (Äußerungskontext).

У практиці мовознавства, у викладанні рідної чи іноземної мови під контекстом найчастіше розуміють словесне оточення певної мовної одиниці. Словесне оточення в якості контексту поклав основою своєї теорії актуального значення слова В. Шмідт [8]. Можна уявити таку ситуацію. Автомобіліст оббризкав перехожого, на що той крикнув лайку чи обурення. Зрозумів метафору водій, зрозуміли перехожі, хоч ніякого словесного оточення не було. Був контекст, який дозволив використати конкретний троп.

Тому не можна погодитися з О.В. Бондарком, який в основу дефініції контексту вкладає оточення мовної одиниці в парадигматичній системі мови, що призводить до виділення «соціального контексту» [10, с. 18], тобто контекст – це внутрішньомовне середовище. С.І. Канонич вважає контекст, як і текст, комунікативною одиницею, і в нього ж знаходимо вираз «текст як одиниця контексту» [60, с. 54], що знову ж таки повертає нас до поняття контексту як частини тексту, а тексту – як частини контексту.

У термінах сучасної соціокогнітивної теорії контексту Т.А. ван Дейка контекст – ментальна репрезентація релевантних вимірів комунікативної ситуації в епізодичній пам'яті комунікантів [34, с. 157].

За визначенням І. М. Кочан, контекст – це змістово закінчений відтінок усного та писемного мовлення, достатній для визначення смислу слова, виразу чи речення, що входять до його складу, для встановлення граматичних словоформ, характеристики синтаксичних структур і для з'ясування стилістичного або лінгвістичного функціонування слів (словоформ) виразу чи вислову [44, с. 45].

Професор І. І. Ковалик поділяє контекст на горизонтальний та вертикальний: горизонтальний контекст передбачає наявність мовної одиниці в її оточенні, що допомагає з'ясувати задум автора тексту. Вертикальний контекст полягає авторському намірі залучити читача до

сприйняття інформації, яку він об'єктивно заклав у текст із метою її адекватного розуміння.

Контекст тісно пов'язаний із дискурсом. Основна мета створення дискурсу – організувати комунікативну взаємодію адресанта та адресата і при цьому сказати у контексті більше, ніж міститься у тексті, «втиснувши» в межі дискурсу інтенції автора, норми викладу, екстралінгвістичні умови, архетипи комунікантів, а також врахувати глобальний обмежувач контекстів – мовну картину світу.

Це означає, що частина повідомлення (особливо це стосується прагматичної інформації) залишається власне поза межами тексту та потребує особливого середовища для свого декодування – контекстів, на основі яких відбувається реконструкція смислів. За М.М. Нікітіним лексичне значення може сполучувати два типи змісту – когнітивний та прагматичний, або обмежуватися одним із них. У певних контекстуальних умовах та мовленнєвій ситуації слова можуть отримувати різні прагматичні сенси, які будуть похідними від взаємодії із контекстом і ситуацією [68, с. 33].

Тож під власне контекстом розуміють семантико-граматичну й комунікативну єдність певного текстового елемента (слова, висловлення, періоду) із текстовим і ситуативним оточенням як індикатором значення й функціональної ваги цього елемента.

1.2. Контекст і переклад

Переклад – це процес сенсоутворення, конструювання соціальної реальності, координування систем соціокультурних значень, інтерпретацій, дій, зміни образів реальності учасників комунікації, створення дискурсу, діалектики колективного осмислення соціальної дійсності на шляху до досягнення інтерсуб'єктивності.

Дослідження та формування перекладацької діяльності, пізнання нерозривно пов'язано із поняттям контекст. Поняття контексту є одним із

найважливіших у пізнанні та комунікації, контекст досліджується як історія розвитку знань, діяльності, можливості розуміння, відношення до знання.

Під час перекладу тексту відбуваються перетворення, які здійснюють перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу. Їх прийнято називати перекладацькими трансформаціями.

Як зазначає І. Синяговська, більшість прийомів перекладу базуються на трансформації, яка полягає в зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі [70, с. 89]. Трансформація, як зазначає Р.К. Міньяр-Білоручев, полягає у зміні формальних (лексичні та граматичні трансформації) чи семантичних компонентів вихідного тексту при збереженні їх інформації, що повинна бути перекладена.

В. Г. Гак і Я. І. Рецкер називають трансформацію способом логічного мислення, адже саме за допомогою неї перекладач розкриває значення іноземного слова в контексті та знаходить йому український або російський відповідник, що не співпадає із відповідниками, поданими у словниках [17, с. 24].

Одностайної думки науковців щодо дефініції перекладацьких трансформацій немає, але в цілому їх вважають міжмовними перетвореннями, перебудовою вихідного тексту або заміною його елементів задля досягнення перекладацької адекватності та еквівалентності. Міжмовний характер і спрямованість на досягнення адекватності перекладу – визначальні характеристики перекладацьких трансформацій.

Проаналізувавши літературу досліджуваної тематики, ми переконалися, що існує кілька класифікацій перекладацьких трансформацій. Розглянемо деякі з них. Класифікація Л. К. Латишева базується на характері відхилення від міжмовних відповідностей. Дослідник виокремлює:

- морфологічні (заміна категоріальної форми);
- синтаксичні (зміна синтаксичної функції слів і словосполучень);

- стилістичні (зміна стилістичного забарвлення частини тексту);
- семантичні (зміна форми вираження змісту, змісту);
- змішані трансформації – лексико-семантичні та синтаксично-морфологічні [46, с. 78]

Застосування перекладацьких трансформацій Л. К. Латишев убачає в:

1) розходженні в системах мов оригіналу й перекладу (в одній з мов може бути відсутня категорія, властива іншій мові; всередині однієї і тієї самої категорії членування відрізняються; зіставні лінгвістичні категорії не цілком співпадають за обсягом значення);

2) розходженні норм у мовах тексту-перекладу і тексту-оригіналу (з порушення норми убачаються в тому випадку, коли суть висловлення зрозуміла, однак викликає уявлення про не правильність мови (так звані нормативні відхилення);

3) незбіг узусу, діючого в середовищі носіїв мов оригіналу й перекладу (узус розуміється як правила ситуативного використання мови; відображає мовні звички і традиції певного мовного колективу).

Перекладацькі трансформації за класифікацією Л. С. Бархударова (він вважає її приблизною та умовною) поділяються за формальними ознаками:

- перестановки (зміни розташування (порядку проходження) мовних елементів у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу);
- додавання (використання в перекладі додаткових слів, що не мають відповідників в оригіналі);
- заміни (зміни при перекладі слів, частин мови, членів речення, типів синтаксичного зв'язку; лексичні заміни);
- опущення (опущення тих або інших слів при перекладі) [15, с. 112].

А. Фітерман і Т. Левицька класифікують перекладацькі трансформації так:

- граматичні (прийоми перестановки, опущення і додавання, перебудови та заміни речень);

- стилістичні (синонімічні заміни та описовий переклад, компенсація тощо);

- лексичні (заміна і додавання, конкретизація і генералізації речень) [77, с. 56].

О. Швейцер розрізняє наступні групи трансформацій:

1) трансформації на компонентному рівні семантичної валентності (заміна морфологічних засобів лексичними, іншими морфологічними, синтаксичними або фразеологічними та інші);

2) трансформації на референціальному рівні:

- конкретизація (гіпонімічна трансформація);

- заміна реалій (інтергіпонімічна трансформація);

- генералізація (гіперонімічна трансформація);

- переклад за допомогою реметафоризації (синекдохічна трансформація);

- реметафоризації (заміни однієї метафори іншою);

- деметафоризації (заміни метафори її антиподом – неметафорою);

- метонімічні трансформації;

- комбінації перерахованих трансформацій;

3) трансформації на стилістичному рівні (компресія і розширення) [78, с. 113].

Ідею про дві групи технічних прийомів перекладу запропонували Ж. Дарбельне і Ж.-П. Віне:

1) прийоми прямого перекладу:

- дослівний переклад;

- калькування;

- запозичення;

2) прийоми непрямого перекладу:

- еквіваленція (передача змісту попереджувальних написів, прислів'їв, афоризмів іншими словами);

- транспозиція (заміна однієї частини мови іншою);

- адаптація (заміна деталей історії, що повідомляється, іншими);
- модуляція (зміна присутньої точки зору) [14, с. 157-167].

Як бачимо, між різними видами трансформацій немає чіткого розмежування, одні й ті самі трансформації можуть відноситись до різних типів, вважатися як лексичними, так і граматичними, а поєднуючись між собою набувають характер складних комплексних перекладацьких трансформацій. Вчені по-різному класифікують перекладацькі трансформації, і загалом це прості трансформації, при вживанні яких тільки поверхнева структура речення зазнає різноманітних змін

Залежно від характеру одиниць мови оригіналу перекладацькі трансформації поділяють на:

- стилістичні;
- морфологічні;
- синтаксичні;
- семантичні;
- лексичні;
- граматичні [15, с. 57].

Розглянемо їх детальніше. Стилістичні трансформації – це способи перекладу, за допомогою яких перекладач змішує стилістичні акценти, нейтралізуючи або, навпаки, актуалізуючи кононотавні відтінки значення, або ж адаптуючи мову перекладу до стилістичних норм, прийнятих у мові перекладу [27, с. 149].

На думку Л. Науменко та А. Гордєєвої, під час стилістичних трансформацій перекладач нейтралізує або навпаки актуалізує певні відтінки значення, адаптуючи мову перекладу до прийнятих у цій мові стилістичних норм (логізація, експресивація, модернізація, архаїзація) [35, с. 83].

Морфологічні трансформації – заміна однієї частини мови на одну чи на кілька інших частин мови [13, с. 89].

За допомогою синтаксичних трансформацій відбувається зміна синтаксичних функцій слів і словосполучень [13, с. 93].

При перекладі пасивного стану доречне використання минулого часу. Порядок займенників вказує вже на пасивність дії [26, с. 24].

Семантичні трансформації полягають у різноманітних причинно-наслідкових зв'язках, котрі є між елементами описуваних ситуацій [26, с. 24].

Лексичні трансформації тлумачаться як відхилення від прямих словникових відповідників і виникають, переважно тому, що обсяг значень лексичних одиниць вихідної та мов перекладу не співпадає [26, с. 24].

Т. Казакова лексичні і семантичні трансформації об'єднує в лексико-семантичні. Дослідниця виділяє звуження, розширення, емпфатизацію (нейтралізацію), опис і перекладацький коментар [28, с. 112-113].

Я. І. Рецкер виокремлює сім різновидів лексичних трансформацій, хоча не завжди можна чітко класифікувати кожен приклад перекладу через переплетення категорій:

- диференціація значень;
- конкретизація значень;
- генералізація значень;
- смисловий розвиток;
- антонімічний переклад;
- цілісне перетворення;
- компенсація втрат під час перекладу [64, с. 45].

Часто прийоми трансформацій поєднуються, наприклад, перші два [36, с. 12]. Усі лексичні трансформації ґрунтуються на формально-логічних стосунках між поняттями [66, с. 123].

Граматичні трансформації полягають в перетворенні структури речення у процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу [13, с. 73]. Я. І. Рецкер зазначає, що всі різновиди граматичних трансформацій при перекладі можуть бути зведені до категорій зміни порядку слів; зміни структури речення (повна і часткова); заміни частин мови і членів речення; додавання слів або їх опущення [64, с. 47]. А от Л. С. Бархударов виділяє чотири основні граматичні трансформації:

- перестановки;
- заміни;
- додавання;
- опущення [8, с. 190].

Перекладознавець В.І. Карабан виділяє п'ять основних видів граматичних трансформацій: пермутація (перестановка), субституція (заміна), додавання, вилучення та комплексна трансформація [29, с. 46].

Лінгвіст В.Н. Комісаров виокремлює шість груп перекладацьких трансформацій:

- транскрипція – переклад лексичної одиниці з мови оригіналу мовою перекладу шляхом передачі її звукової форми у мові перекладу;
- транслітерація – переклад лексичної одиниці з мови оригіналу мовою перекладу шляхом передачі її графічної форми у мові перекладу;
- калькування – переклад лексичної одиниці з мови оригіналу шляхом заміни її компонентів (морфем або слів) їх лексичними аналогами у мові перекладу;
- лексико-семантичні заміни;
- граматична трансформація полягає у заміні граматичної одиниці мови оригіналу такою одиницею мови перекладу, яка має інше граматичне значення;
- комплексні лексико-граматичні трансформації [38, с. 94].

У свою чергу дослідник поділяє лексико-семантичні заміни на:

- конкретизацію: полягає у заміні слова або словосполучення мови оригіналу з ширшим значенням словом або словосполученням мови перекладу з вузьким значенням;
- генералізацію: передбачає заміну слова або словосполучення мови оригіналу з вузьким значенням словом або словосполученням мови перекладу з ширшим значенням;

- модуляцію – процес заміни слова або словосполучення мови оригіналу такою одиницею мови перекладу, чиє значення логічно витікає зі значення одиниці мови оригіналу [38, с. 95].

А комплексні лексико-граматичні трансформації В.Н. Комісаров поділяє на:

- антонімічний переклад: передбачає заміну позитивної форми мовної одиниці мови оригіналу негативною формою у мові перекладу та навпаки;

- експлікацію (описовий переклад): полягає у заміні лексичної одиниці мови оригіналу таким словосполученням мови перекладу, яка надає їй повніше пояснення;

- компенсацію – такий тип перекладацької трансформації, при якому ті елементи значення, які були загублені у процесі перекладу, виражаються деякими іншими одиницями мови перекладу [38, с. 95].

На наше переконання така класифікація перекладацьких трансформацій найповніша та найдетальніше.

Мотиви і причини використання перекладацьких трансформацій кожен лінгвіст бачить по-своєму. Перекладачеві необхідно так перетворити мовленнєвий твір однієї мови в мовний твір іншої, щоб передати комунікативний намір автора.

Важливою вимогою є точність у перекладі, яка повинна визначатися не дослівною відповідністю між одиницями двох мов, а функціональною тотожністю. Точним може вважатися лише такий переклад, який забезпечує тотожність функції мовленнєвого твору при еквівалентності смислового оригіналу та його перекладу. Таким чином, трансформації використовуються перекладачем для того, щоб текст перекладу був також функціонально тотожним початковому тексту [39, с. 112].

Сучасна теорія перекладу як відправна точка виходить з того, що переклад, як і мова, є засобом спілкування. Звідси назва цієї теорії – комунікативна модель перекладу. Існує чимало описів перекладу, що відображають ті чи інші його особливості як акт міжмовної комунікації.

Серед них – одне з найбільш розроблених – пропонується у працях німецьких учених О. Каде та А. Нойберта.

Обираючи той чи інший спосіб перекладу, перекладач крім усіх інших обставин керується ще й тим міркуванням, що в чистому вигляді якийсь із способів у реальному перекладацькому процесі діє рідко: як правило, більшість складних текстів перекладаються із застосуванням різних способів, однак один з них є провідним і визначає характер відносин між вихідним та перекладним текстом загалом, диктуючи і умови членування оригінального тексту, та визначення одиниць перекладу, а також вибір перекладацьких прийомів, за допомогою яких вихідний текст безпосередньо перетворюється на перекладний.

Аналітики дискурсу зазвичай сходяться на думці, що контекст істотно впливає на побудову тексту та продукування мови. Однак, незважаючи на те, що створені складні та досконалі теорії щодо структурування та інтерпретації тексту, до останнього часу недостатньо уваги було приділено приватним структурам контексту та тому, як ці структури впливають на передачу сенсу та слововживання у процесі побудови тексту.

Водночас, немає сумнівів, що контекст повідомлення багато в чому визначає вибір граматичних та лексичних засобів конкретної мови з урахуванням психологічної складової мовної комунікації. Це становище доводить важливість врахування контексту під час виборів мовних засобів висловлювання сенсу під час перекладу.

Якщо контекст як такий повинен бути прийнятий в розрахунок у психології генерації тексту повідомлення конкретною мовою, то має сенс розглянути всі його можливі складові, що розрізняються, які, як передбачається, впливають на розуміння сенсу. Відомо, що той самий текст за своїми контекстуальними показниками може використовуватися в різних комунікативних цілях.

Специфіка адресанта та адресата (вік, стать, соціальна приналежність) також визначає смисловий потенціал тексту через його контекстуальну

складову. Все це сприяє підвищенню інтересу до контекстуальних значень (слова, словосполучення, фрази, надфразова єдність). Останнім часом аналізу контексту приділяється все більше уваги при дослідженні змінних текстових структур, жанрів та стилів висловлювань.

У процесі перекладу «зняття» багатозначності мовних одиниць та визначення вибору перекладацького еквівалента зумовлюється низкою факторів, таких як: вузький контекст, широкий контекст та екстралінгвістична ситуація. Без урахування всіх цих факторів у їхній взаємодії розуміння іншомовного тексту та його перекладу неможливе. Саме з цієї причини лінгвістичною базою теорії перекладу повинні служити, по-перше, лінгвістика тексту, по-друге, макролінгвістичний опис мови з урахуванням функціонування її системи у взаємодії з екстралінгвістичними явищами, що визначають предмет, побудову та умови існування об'єкта перекладу – тексту.

Контекст визначає вибір тієї чи іншої відповідності при перекладі або відмову від використання відомих відповідників і необхідність пошуку інших способів перекладу. Без урахування контексту правильне розуміння мовного твору і, отже, його переклад неможливий.

1.3. Типи контексту

Уже згадувалося про те, що існує розподіл типів контексту на горизонтальний і вертикальний контекст. У поняття горизонтального і вертикального контексту входить як лінгвістичне оточення одиниці мови, яке безпосередньо впливає на призначення цієї одиниці і дозволяє вірно її інтерпретувати, так і екстралінгвістичні фактори, які також впливають на контекстну одиницю. Таким чином, аналіз перекладу з урахуванням горизонтального і вертикального контексту дозволяє точніше оцінити його адекватність.

Однією з перших вимог до грамотної передачі тексту є вміння перекладача розпізнавати контекстні значення одиниць перекладу. Для цього перекладач має насамперед враховувати горизонтальний контекст. По-перше, горизонтальний контекст має на увазі найближче оточення тієї чи іншої мовної одиниці в реченні.

Крім того, за наявності еліптичних конструкцій саме горизонтальний контекст виступає основою для розуміння і реконструкції опущених елементів. По-друге, до горизонтального контексту відносять також і смислові відносини, які формує мовленнєвий твір. Тому у випадку, коли найближче оточення мовної одиниці не дозволяє всіх варіантів інтерпретації, а також корекції первинного сприйняття, горизонтальний контекст дозволяє адекватно сприймати цю мовну одиницю.

Доречно зауважити, що від невірного розуміння контексту виникають перекладацькі помилки. Водночас, поширеною помилкою, пов'язаною з горизонтальним контекстом, є хибне уподібнення, зокрема, спотворення власних назв і топонімів. Саме тому в лінгвістиці і перекладознавстві поширена думка, що необхідна глибока і всебічна професійна підготовка перекладача-філолога, здатного адекватно передати авторський текст, зберігши не лише смисловий бік, але й літературну цінність оригіналу.

Таким чином, горизонтальний контекст неможливо не враховувати при перекладі того чи іншого тексту. Далеко не завжди словник може запропонувати перекладачеві той єдиний еквівалент, який найбільш повно передає сенс мовної одиниці мови оригіналу.

Як правило, семантична структура тієї чи іншої мовної одиниці, тобто обсяг всіх її значень, не вичерпує всіх закладених у ній смислових можливостей. Саме горизонтальний контекст дозволяє певним значенням та відтінкам мовної одиниці реалізуватися повною мірою.

Під вертикальним контекстом прийнято розуміти історико-філологічний контекст твору, інформацію загальнокультурного плану, наявність якої автор твору передбачає для свого читача. В.В. Виноградов у

своїх роботах дає більш розгорнуте визначення цьому поняттю: «Імпліцитні відомості містяться в так званому вертикальному контексті, під яким розуміється не явно виражена історико-філологічна інформація, що міститься в тексті. Звичайними категоріями вертикального контексту є алюзії, символи, реалії, ідіоматика, цитати тощо» [16, с. 40].

На думку В.В. Виноградова, вертикальний контекст може містити, по-перше, ту приховану інформацію, яка зумовлена самою мовою і незалежно від намірів автора тексту. Подібне відбувається станами-реаліями, фразеологією та різною ідіоматикою. Ці мовні одиниці за своєю природою пов'язані з тим, що ми називаємо фоновою інформацією.

По-друге, вертикальний контекст може цілком залежати від волі адресата повідомлення, який формує текст у такий спосіб, щоб у ньому утримувався натяк на будь-який мовний, літературний, соціальний чи інший факт, відсилання до вторинного тексту і вторинної ситуації. Характерним прийомом реалізації подібного вертикального контексту є алюзія [84, с. 47].

Вертикальний контекст дозволяє проводити розмежування між власне авторською мовою і частинами тексту, які йому не належать, але містять посилення на той чи інший філологічний факт. Однак зараз це стає особливо важким, оскільки цитати рідко вводяться в запозичений текст у повному, недеформованому вигляді та подаються у лапках. Переважно перекладач має справу з деформованими цитатами без лапок.

Крім того, багато з них перестали функціонувати як цитати в повному сенсі цього слова, адже вони фактично повністю втратили зв'язок зі своїм джерелом і в сучасній англійській та німецькій мовах перетворилися на відеоматичні висловлювання. Тобто вони перетворилися на своєрідні елементи мови алюзивного характеру, використовувані автором запозиченого тексту як особливий стилістичний прийом.

Тому варто ще раз наголосити на важливості розробленого в лінгвістиці поняття вертикального контексту, правильна інтерпретація якого сприяє адекватній передачі авторського тексту.

Теорія контексту виявилася найбільш розробленою в стилістиці, де прийнято розмежовувати лінгвістичний і стилістичний контексти [40, с. 5]. Розгляд типів контексту, з якими має справу перекладач, зручно розпочати з цієї принципово важливої дихотомії.

Усне мовлення, перш за все, спирається на побутовий контекст, наявний в момент мовлення і існуючий у досвіді співрозмовників, тоді а письмова мова не може використовувати побутовий контекст. У публіцистичному та науковому тексті кожне висловлювання має створити попередній контекст – описові частини тексту [63].

Похідними поняттями такої категорії, як контекст, є:

- лінгвістичний контекст (мовне оточення, в якому вживається конкретна одиниця мови в тексті);
- лексичний контекст (сукупність лексичних одиниць, в оточенні яких використовується конкретна одиниця тексту);
- синтаксичний контекст (синтаксична структура, в рамках якого вжито конкретне слово в тексті);
- мікроконтекст (вузький контекст – лінгвістичний контекст у межах одного словосполучення чи речення);
- макроконтекст (широкий контекст – лінгвістичний контекст, що виходить за межі речення, в якому вжито мовну одиницю).

Контекст також можна поділити на:

- 1) власне лінгвістичний контекст;
- 2) контекст у реченні на рівні мови;
- 3) контекст всього тексту (твору, статті тощо);
- 4) соціокультурний контекст вживання мовної одиниці.

Під лінгвістичним контекстом прийнято розуміти мовне оточення, у якому вживається та або інша лінгвістична одиниця. Так, контекстом слова є сукупність слів, граматичних форм і конструкцій, в оточенні яких зустрічається дане слово.

Слово – не єдина одиниця мови; інші лінгвістичні (і мовні) одиниці, такі як фонема, морфема, словосполучення й речення також зустрічаються не в ізольованому вжитку, а в певному мовному оточенні, тож можна говорити й про контекст фонем, і про контекст морфем, і про контекст словосполучення й навіть речення (сукупність інших речень, в оточенні яких зустрічається це речення).

Безпосереднє оточення мовної одиниці знімає її багатозначність. Прийнято вважати, що особливе значення лінгвістичний контекст має для того класу одиниць, який охоплюється омонімією і полісемією. Так, у реченні *She brushed her hair paying attention to the parting* полісемія слова *parting* знімається словами *brushed* і *parting*, які є індикаторами контексту, що дозволяють встановити, яке з можливих значень слова *parting* (проділ або прощання) мається на увазі [40, с. 5].

У межах поняття лінгвістичного контексту існують поняття «вузький контекст» (або «мікроконтекст») і «широкий контекст» (або «макроконтекст»). Вузький контекст – це контекст речення, тобто лінгвістичні одиниці, що становлять оточення цієї одиниці в межах речення. Широкий контекст – це мовне оточення цієї одиниці, що виходить за рамки речення, це – текстовий контекст, тобто сукупність мовних одиниць, що оточують одиницю в межах, що лежать поза межами речення, іншими словами, у суміжних з ним реченнях [40, с. 5].

Точні рамки широкого контексту вказати не можна – це може бути контекст групи речень, абзацу, глави або навіть усього твору (напр., розповіді, роману, наукового дослідження) у цілому.

Вузький контекст, у свою чергу, можна розділити на контекст синтаксичний і лексичний. Синтаксичний контекст – це та синтаксична конструкція, у якій уживається конкретне слово, словосполучення або (підрядне) речення. Лексичний контекст – це сукупність конкретних лексичних одиниць, слів і сталих словосполучень, в оточенні яких зустрічається ця одиниця.

Під стилістичним контекстом розуміють відрізок тексту, перерваний появою елемента з низькою передбачуваністю. Функція стилістичного контексту – прямо протилежна функції лінгвістичного. Вона полягає не в знятті багатозначності, а в актуалізації комбінаторних прирощень змісту [40, с. 8].

Визначити стилістично забарвлену одиницю, яка протистоїть у мові нейтральним одиницям (пор .: нейтральне *to die* – піднесене *to pass away* – розмовне *to kick the bucket*) для досвідченого перекладача – завдання нескладне. Складніше виявити прирощення стилістичної інформації в нейтральних одиницях.

Стилістичний контекст – явище більш високого порядку, ніж лінгвістичний і вимагає високої культури сприйняття повідомлення у всьому різноманітті його асоціативних зв'язків. Ізольоване сприйняття окремих елементів є головною причиною помилкового тлумачення тексту. Слід підкреслити, що ця ж обставина є головною перешкодою адекватному.

Завдяки стилістичному контексту, не обмеженому рамками безпосереднього оточення лексичної одиниці, стає можливим не просто визначити вже відомі значення, а й виявити появу у слові нових відтінків значення, конотацій. У стилістичному контексті можуть актуалізуватися кілька значень одночасно. Розуміння значення лексичної одиниці у стилістичному контексті засноване на всіх можливих зіставленнях та протиставленнях елементів у структурі цілого [6, с. 115].

У роботі «Про семантичну структуру мови» У. Вейнрейх запровадив термін «гіперсемантизація» (посилена семантичність). На його думку, контекст служить не тільки для ідентифікації одного із значень багатозначного слова, що актуалізуються.

Контекст дозволяє виявити втрату деяких компонентів значення слова (десемантизація) так само як і збільшення значення слова (гіперсемантизація). Десемантизація найяскравіше виявляється у розмовній мові, тоді як, гіперсемантизація – у письмовій.

Гіперсемантизація спостерігається у таких випадках:

- 1) звукова сторона мови набуває незалежної символічної значущості;
- 2) в рамках тексту деяким знакам приписуються значення, багатші, ніж значення тих самих знаків цього тексту. Образне використання лексичних одиниць гіперсемантично. Асоціації та пресупозиції мають велике значення при інтерпретації образу [11, с. 178].

Дослідники ставлять собі різні завдання, використовують різні методи, тому існують різні підходи до дослідження контексту. Так, наприклад, зі зняттям багатозначності лексичної одиниці зазвичай досить контексту, як мінімального відрізка мови, тоді як розкриття всіх сенсів слова слід брати до уваги стилістичний контекст.

Контекст – це джерело знань, уяви, можливості конструювання ситуації, її розвитку, нового розуміння. Контекст є єдністю ситуативного, культурного, лінгвістичного, психологічного контекстів. Контекст – це єдність дискурсу, тексту, системи культури. Він створює можливість продовження діалогу. Створення контексту і віднесення його до конкретного типу формується в процесі розвитку розуміння інформації, що надходить в очі знаку, розвитку соціально-культурного досвіду, розуміння взаємопереходів значення і сенсу знаку.

1.4. Вплив контексту на створення та структуру тексту перекладу

У перекладознавстві будь-яка відмова перекладача використати «закономірний» відповідник мотивується контекстом. Повна відповідність оригіналу та перекладу досягається внаслідок збереження контекстуальних значень усієї сукупності фраз тексту. Отже, при перекладі тексту з однієї мови іншою велику роль грає контекст. Будь-яка мовна одиниця піддається перекладу завдяки розкриттю всіх контекстних смислових зв'язків елементарних одиниць, що утворюють цілий комунікативний відрізок.

1.4.1. Роль контексту у перекладі

Неправильне розуміння того чи іншого типу контексту перекладачем може призвести до виникнення перекладацьких помилок різних категорій. Причому одні помилки будуть пов'язані з неправильним трактуванням саме горизонтального контексту, а інші – вертикального. Мовознавці розрізняють різні типи помилок:

1. Помилки, зумовлені нерозумінням смислів вихідного тексту.
2. Помилки розуміння на рівні «знак – поняття».
3. Помилки розуміння на рівні «знак – складне поняття».
4. Помилки розуміння на рівні «знак – судження».
5. Помилки розуміння предметної ситуації.
6. Перекладацькі помилки на етапі перевираження системи смислів.
7. Стилiстичні помилки.

Л. К. Латишев у праці «Технологія перекладу» запропонував іншу класифікацію перекладацьких помилок [46]. До неї входять такі категорії:

1. Помилки в трансляції (функціонально не мотивовані відхилення від змісту оригіналу).
2. Спотворення.
3. Неточності.
4. Неясності.
5. Помилки в адаптації.

Остання категорія у свою чергу поділяється на лексичні, граматичні, стилістичні, орфографічні та пунктуаційні помилки.

Ця класифікація значною мірою розкриває можливі перекладацькі помилки, при допущенні яких текст перекладу вважатиметься неадекватним. Тим не менш, на нашу думку, ця класифікація також не розглядає окремо помилки, пов'язані з неправильним розумінням контексту, що важливо враховувати під час перекладу.

Передача еквівалентів іншою мовою не залежить від контексту та від перекладача, потрібне лише тверде знання відповідного еквівалента. Для перекладача стабільні лексичні відповідності мають велике значення. Вони є ніби опорними точками тексту перекладу (особливо – усного), оскільки такі еквіваленти майже завжди можна використовувати готовими, і це дає можливість зосередити зусилля на інших складніших для перекладу елементах тексту. Саме ці одиниці перекладу, насамперед, прояснюються у свідомості перекладача та допомагають йому зрозуміти значення оточуючого контексту та всього висловлювання загалом.

У процесі технічного перекладу слова зазвичай виділяють два етапи:

- а) засвоєння значення слова у контексті;
- б) передача цього значення засобами української мови, тобто власне технічний перекладач.

У практиці роботи технічного перекладача ці два етапи тісно переплітаються. Зазвичай, усвідомлюючи значення слова, перекладач одночасно починає підшукувати його відповідність українською, а в процесі зіставлення цих варіантів перекладу знову повертається до англійського чи німецького слова, уточнюючи його значення.

Очевидно, тут йдеться вже не про переклад ізольованого слова, а про переклад слова в тексті. На всіх стадіях перекладу слова у тексті вирішальне значення має аналіз контексту.

Відомо, що більшість слів у мові багатозначні і встановити, в якому саме з усіх можливих значень слово вжито в цьому випадку, можна лише з контексту.

Прийнято розрізняти вузький контекст (словосполучення чи речення) та широкий контекст (абзац, глава, підпункт тощо і весь текст перекладу загалом). Найчастіше значення слова досить точно розкривається з вузького контексту.

Усвідомлення значення слова дає можливість знайти у мові перекладу постійний відповідник чи ряд варіантних відповідностей, на

користь яких необхідно зробити вибір під час перекладу. Обираючи варіант перекладу нерідко доводиться звертатися до знань реальної дійсності [12, с. 91].

Існування у одиниці мови оригіналу одного або декількох перекладних відповідників ще не означає, що ці відповідники будуть обов'язково використані під час перекладу. У багатьох випадках умови використання мовної одиниці у контексті змушують перекладача відмовитись від використання мовної одиниці регулярного відповідника і знайти такий варіант перекладу, який би найбільш повно передав значення цієї одиниці у даному контексті. Такий нерегулярний, винятковий спосіб перекладу називається okazionalnym відповідником.

Як відомо, будь-яке мовне явище має свій стандартний і постійний зміст, незалежно від оточення, а в мовному вживанні цей стандарт набуває того чи іншого варіанту, нюансу, стилістичного відтінку. У цьому випадку нас цікавить, як в контексті виявляються відносини, що впливають на функціонування конструкцій, які їх виражають модифікують і видозмінюють їхню реалізацію, тобто обумовлюють існування різних варіантів перекладу, а також досліджують причини, що зумовлюють вибір і вживання того чи іншого варіанту в кожному окремому випадку.

Образ змісту тексту, з яким працює перекладач, динамічний, він складається у свідомості перекладача у процесі перекладу. Говорити доводиться, по суті, про двоспрямованість такого образу: він спрямований на форму свого вираження в оригінальному тексті та одночасно на форму вираження у тексті перекладу.

Безпосередньо з оригінальним текстом перекладач зустрічається лише на рівні сприйняття, наприкінці якого і виникає вихідний образ тексту. Далі робота йде вже з образом, а перекладений текст є лише на останньому рівні – рівні реалізації. Переклад, таким чином, починається з контексту тексту на мові оригіналу, а закінчується контекстом тексту мовою перекладу.

Проблеми перекладу можуть бути мікроконтекстуальними та макроконтекстуальними. Макроконтекстуальні проблеми пов'язані з необхідністю визначити загальний зміст, ціль, призначення, функцію тексту оригіналу, котрі, як правило, повинні зберігатися і при перекладі [23, с. 64].

Більш складними є мікроконтекстуальні проблеми, до яких відносяться випадки семантичної невизначеності, синтаксичної складності тексту. Відштовхуючись від усіх факторів, що впливають на якість перекладу, вдається найбільш об'єктивно судити про ступінь його еквівалентності до оригіналу, оскільки така оцінка може базуватись на зіставному аналізі змісту 2-х текстів.

Отже, контекст є визначальним чинником актуалізації денотативних і конотативних значень мовних одиниць і розглядається, як лінгвістична ситуація, частина тексту, що обирається довільно для спостереження і аналізу особливостей мовних явищ.

1.4.2. Модель аналізу контексту і тексту

Контекст – це засіб пізнання, концептуальна схема, що дозволяє зрозуміти предмет пізнання щодо його контексту як понятійну схему. Контекст поєднує матеріальне та ідеальне. Перекладачеві та учасникам комунікації необхідно вміти створювати та застосовувати знання таких видів контексту.

1. Контекст індивідуальних знань учасників комунікації; спільність тут складає феноменальне ядро знань про діяльність, комунікацію, спільність поняттєвого шару мов.

2. Контекст умов взаємодії – це знання про ситуацію мови у єдності її ознак, параметрів соціолекту, спільність знань тут полягає у єдності ситуації взаємодії, готовності до узгодження планів, намірів, інтересів.

3. Контекст створюваного світу дискурсу, це – вибір мовних засобів, засобів образності та експресивності, зумовлені комунікативною компетенцією учасників комунікації.

Спільність тут створюється самим процесом взаємодії, новими знаннями, які отримують учасники взаємодії у процесі дискурсу, повагою позиції іншого, прийняттям до уваги думок, поглядів учасників комунікації, знанням особливостей розвитку обговорення, діалогу, знання правил комунікативного ведення.

4. Контекст концептуальних систем двох культур, що поєднує всі види контексту та регулює створення дискурсу – це відмінність та спільність систем культурних цінностей суб'єктів взаємодії, мотивів поведінки, готовність до обміну досвідом. Розуміння створюється з урахуванням знання універсальї культури, цінностей мовного середовища.

Розуміння та відтворення сенсу тексту оригіналу можливе на основі аналізу знакової сутності тексту щодо всіх аспектів контекстуальності:

- соціокультурна ситуація;
- учасники комунікації та їх цілі, наміри;
- культурно зумовлена послідовність комунікативних дій, психологічна та емоційна тональність комунікативної;
- форма та жанр мови, тембр та гучність мови, підвищення або зниження тону голосу, швидкість мови, використання еліптичних висловлювань, перехід з одного стилю мовлення до іншого, розуміння голосу, міміки, жестів, інтонації.

Це готовність відновлення невидимих контекстуальних умов, які супроводжують текст.

Професійне розуміння тексту оригіналу та професійне володіння мовою оригіналу полягає, в першу чергу, в умінні розпізнавати контекстуальні значення всіх слів, висловів та речень оригіналу та контекстуальні зв'язки між ними, тобто, дозволяти всі види неоднозначності

та багатозначності на основі контексту: вузького та широкого, лінгвістичного та екстралінгвістичного [42, с. 310].

Відповідно, одним із центральних лінгвістичних понять, необхідних для коректної та точної інтерпретації перекладацької діяльності, є «контекстуальне значення слова». Тут слід наголосити, що контекстуальному значенню слова протистоїть словникове значення слова, що поняття «значення слова у словнику» пов'язане з поняттям багатозначності, і що розуміння тексту визначається здатністю контексту дозволити багатозначність мовних одиниць, що входять до нього. При цьому проявляється основний семантичний закон, що регулює правильне розуміння текстів адресатом.

Обирається таке осмислення речення, словосполучення, у якому повторюваність семантичних елементів (у значеннях мовних одиниць) сягає максимуму» [5, с. 14]. Це забезпечується тим, що носій мови має здатність інтерпретувати (розуміти) текст і володіє головним його правилом: встановленням та розпізнаванням семантичного зв'язності тексту.

Ключовим моментом, який поєднує всі методики аналізу тексту і контексту, є те, що у їх основі лежать ставлення одиниць аналізу. Поняття одиниць аналізу є вкрай важливим аспектом, оскільки є свого роду аналогом досліджуваних (але неконтрольованих) змінних в аналізі.

На інтерпретацію конкретних одиниць аналізу контексту і тексту та відносини між ними водночас впливає модель, заснована як на емпіричних, так і теоретичних уявленнях про мову і її особливості. При цьому аналіз контексту і тексту може бути представлений як переклад на метамову лінгвістичних, психолінгвістичних чи психологічних одиниць, або як зіставлення його з теоретичною моделлю, породженою цією метамовою.

В ідеалі до підготовки перекладу тексту і визначенню контексту необхідно залучати досвідченого перекладача, який вільно володіє спеціальною, професійною іноземною мовою. Він має володіти синтезованими лінгвістичними знаннями, навичками їх застосування.

Переклад повинен бути повним і адекватним. Повний переклад не повинен мати пропусків і скорочень тексту оригіналу. Після завершення перекладу вимагається окрема перевірка на повноту. Адекватний переклад повинен точно передавати зміст оригіналу і відповідати нормам мови перекладу.

Переклад текстів починається з визначення їх типу. Після цього перекладач, власне, приступає до перекладу. Завершальним етапом є редагування тексту і перевірка однорідності використовуваної термінології по всьому тексту. Так само переклад вимагає особливої уваги до таких деталей, як переклад назв країн, посад, інституцій, техніки тощо.

Особливу увагу слід приділити тому, що для досягнення максимально близького перекладу і дотримання контекстуальних відповідників, в процесі перекладу текстів існує необхідність використання перекладацьких трансформацій. Вирізняють, найбільш часто використовувані прийоми, такі як калькування, транскрипція і рідше транслітерація. Їх використання можна пояснити великим вмістом в текстах термінів і назв.

Водночас часто використовується прийом антонімічного перекладу. Генералізація, навпаки, використовується рідко, оскільки документи вимагають гранично точного перекладу. Використання скорочень і аббревіатур типово для всіх видів науково-технічних текстів. Скорочення використовуються, існують спеціальні словники, щоб розшифрувати їх.

Модель аналізу текстів і контекстів передбачає:

- термінологію: повинен бути лише один варіант перекладу слів, термінів або виразів; наводити кілька варіантів «на вибір» не допустимо; при перекладі необхідно дотримуватися одноманітності термінів; перед початком роботи необхідно ознайомитися з уже наявними документами і глосаріями, що відносяться до цієї тематики, і обов'язково використовувати терміни, які в них містяться;
- транскрипцію і транслітерацію власних назв (спосіб передачі власних назв залежить від виду і призначення тексту);

- переклад заголовків: заголовки використовуються тільки для маркування частин тексту і відрізняються стислістю, тоді як за правилами української літературної мови заголовки повинен відображати зміст відповідного фрагмента. У таких випадках при перекладі українською мовою слід створити власний заголовок, максимально близький до оригіналу, але який містить інформацію про зміст і контекст;

- загальні вимоги до граматики та стилістики.

Для досягнення ідентичності та адекватності перекладу першочергове завдання полягає у відсутності лінгвоетнічного бар'єру.

Оскільки кожне слово, кожна граматична форма, кожна синтаксична конструкція несуть своє власне смислове навантаження, то якщо перекладачу не вдасться передати його, то будуть порушені вимоги щодо еквівалентності перекладу, що, у свою чергу, призведе до порушення норм офіційності та стереотипності тексту, й врешті-решт – такий текст (документ, інструкція тощо) не буде мати жодної юридичної сили чи фахової компетентності.

Лексичні граматичні, стилістично-синтаксичні труднощі перекладу текстів виникають через розбіжності в картинах світу лінгвокультур. Насамперед фрагменти професійних знань у мовних картинах світу вербалізуються спеціальними одиницями – термінами, які виявляють національно-культурну специфіку, що також ускладнює адекватний вибір еквівалентних терміноодиниць при перекладі.

Водночас кожній лінгвокультурі властивий національний комунікативний стиль, і при перекладі доцільно враховувати національно-культурну специфіку побудови дискурсу/спілкування. Насамкінець специфіка будови мови-оригіналу та мови-перекладу, норми їхнього вживання також є джерелом ускладнень у віднаходженні еквівалентних форм передачі змісту текстів.

Що стосується граматичного рівня, то в англійській, німецькій і українській мовах існують свої морфологічні та синтаксичні норми, дійсні тільки для цих мов. У процесі передачі думки іншою мовою насамперед

виникає необхідність знайти такі засоби і, в першу чергу, такі граматичні форми, які б так само відповідали змісту, так само зливалися б з ним, як зливається зі своїм змістом форма оригіналу, особливо коли мова йде про фахову документацію.

Висновки до першого розділу

Переклад – заняття творче та нестандартне, потребує постійного пошуку нетипових рішень та відповідностей, не передбачених існуючими керівництвами та словниками.

Контекст і переклад – нерозривно пов'язані поняття. Значення тієї чи іншої мовної одиниці реалізується саме в певному контексті. Тому однією з перших вимог до грамотної, адекватної передачі тексту є вміння перекладача розпізнавати контекстні значення одиниць перекладу, причому враховуватися повинні різні типи контексту.

Першочергове значення для знаходження перекладацької відповідності має контекст. Під контекстом прийнято розуміти мовне оточення, в якому вживається та чи інша мовна одиниця. Контекст дозволяє встановити значення слова або фрази, які входять до нього.

Неправильне розуміння будь-якого з типів контексту неминуче призведе до виникнення різних видів перекладацьких помилок, внаслідок чого текст мовою перекладу не повною мірою відповідатиме основним вимогам до перекладу. Наявність помилок контексту в тексті перекладу вказує на його неадекватність, тобто такий текст не можна буде повною мірою вважати перекладом.

Контекст відіграє найважливішу роль при перекладі тексту з однієї мови на іншу. Багатозначні мовні одиниці піддаються перекладу не через певну абстрактну відповідність окремих словникових одиниць, а завдяки розкриттю всіх контекстних смислових зв'язків.

Переклад – один із видів комунікативної діяльності, який орієнтується насамперед на повну та адекватну передачу оригіналу. Слід розмежовувати поняття «еквівалентності» і «адекватності» перекладу, адже не кожен повністю еквівалентний переклад є адекватним. Для забезпечення адекватності перекладу необхідно орієнтуватися не лише на еквівалентність

на семантичному рівні, але й враховувати багато інших факторів, такі як прагматика та норми мови перекладу.

РОЗДІЛ II СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ КОНТЕКСТУ В ТЕКСТАХ РІЗНИХ СТИЛІВ

2.1. Відповідність текстів на функціональному рівні

В останні десятиліття німецькомовний науково-технічний дискурс зазнав серйозних змін, що, передусім, пов'язано з втратою німецькою мовою статусу міжнародної мови науки і зміцненням позицій англійської мови в якості *lingua franca*. Згідно з деякими дослідженнями, нині близько 90% наукових статей і монографій, технічної документації публікується англійською мовою, однак і в гуманітарних дисциплінах мова Шиллера та Гете втрачає своє значення [2, с. 27].

Подібне домінування англійської мови в найважливіших сферах людської діяльності неминуче впливає на граматичну будову та лексичний склад німецької мови, що знаходить відображення в наступних функціональних особливостях текстів різних стилів:

- 1) логічне ущільнення тексту:
  - переважання атрибутивних субстантивних груп;
  - використання форм складного іменника для німецької мови для вираження синтаксичного змісту;
  - змішані прийменникові конструкції;
  - відмова від рамкової дієслівної конструкції;
- 2) загальне прагнення до субстантивного (номінального) характеру;
- 3) об'єктивність;
- 4) фразеологічна наповненість [22, с. 63]:
  - фразові штампи, кліше, терміни, значення компонентів яких фразеологічно не обмежені (*es ist zu beachten, dass ...; zusammenfassend kann man sagen, dass ...; act on...; agree with...; vack up...*);
  - безособові звороти і безособові речення;
- 5) англійські запозичення:

- англо-американські запозичення, які закривають в німецькій мові прогалини (*Wortlücken*) і переймаються німцями (*eCulture*);
- англо-американські запозичення, для яких в німецькій мові існують еквіваленти, але ці одиниці в ментальній мові вважаються недостатньо сучасними (*highlight* замість *ein Höhepunkt oder ein Glanzlicht*);
- англо-американські запозичення, які перекладають неправильно або неточно (*personal computer* слід перекладати як *Privatcomputer*);
- суто німецькі слова, яким німці приписують англійське походження (*realisieren*);
- німецькі слова, які є одиницями міжнародного лексичного фонду (*Administration*);
- німецькі слова, які за своєю словотворчою моделлю схожі з англійськими моделями (*Gewittersturm*);
- типізованість дієслівної групи (відповідно до іллокутивних актів):
- репрезентативний акт пропозиції ;
- у репрезентативному акті констатації переважають дієслова, які виражають власне констатацію факту і дієслова, котрі виражають процесуальність;
- в дистрибуції форми майбутнього часу з типовими для наукового чи ділового дискурсу дієсловами спостерігаються лексичні одиниці з семантикою, яка описує інформацію.

Перераховані особливості не є вичерпними, вони формують достатнє уявлення про специфіку текстів різного стилю. Ці характеристики зачіпають як функціональні константи, так і засоби їх мовної репрезентації, зокрема – лексичні та граматичні характеристики академічних, науково-технічних, офіційно-ділових текстів [96, с. 91]. В цьому контексті виділення плану вираження і плану змісту дозволяє зробити висновок про міжмовні особливості стилю мовлення.

Говорячи про внутрішньостильову нормативність текстів різних жанрів ми опираємося на використання мовленнєвих і смислових засобів у певних

регламентованих співвідношеннях. Проявом внутрішньостильової нормативності науково-лінгвістичного і технічного тексту є уніфікація мовних засобів, скорочення мовних варіантів, що призводять до виникнення стандартних мовленнєвих формул, до обов'язкового вибору відповідного способу вираження змісту.

Науковому, науково-технічному стилю часто приписують номінативний або іменний характер. Йдеться про переважання функції іменника, насичення конструкціями, в складі яких є іменники, тобто кількісного панування назв і зосередження інформативною навантаження словосполучення не в дієслові, а в іменниках. Науковій мові та технічним текстам притаманний аналітизм, тобто тенденція до стислості в вираженні думки, які виражається в синтаксисі цього стилю, у вживанні великої кількості відокремлених зворотів й іменних конструкцій, відповідних підрядних речень.

По-друге, мова і смислова складова покликана точно описувати різні процеси і явища, що переважно призводить до ускладнених форм висловлення думки. Загальнонаукова лексика є поняттям, котре об'єднує слова і вислови, характерні для всіх або майже всіх галузей наукового знання [20, с. 241].

Наприклад: *in Verruf bringen* (дискредитувати), *in Verruf geraten / kommen* (отримати погану славу), *eine Rede halten* (виступати з промовою), *Bezug nehmen, Bezug haben* (ставитися, опиратися на...), *zur Darstellung bringen* (викладати, представляти), *zur Darstellung gelangen* (викладатися), *im Vordergrund stehen* (бути на передньому плані), *zum Vorschein bringen* (оприлюднити), *ans Licht treten* (виявити), *Resultate ergeben* (давати результати), *one can observe that* (можна спостерігати), *as is generally accepted* (загальноприйнято), *in fact* (насправді), *the suggestion was offered* (пропозиція запропонована) та ін.

У мові наукової літератури вживаються певні групи дієслів спільної мови. Переважними є певні граматичні форми, адже деякі дієслова втратили

своє значення або десемантизовані. Помітна тенденція не лише до появи нових дієслів, а й до багаторазового повторення одних і тих же.

У порівнянні з художнім стилем, де багаторазове повторення вказує на відсутність якості, для наукової мови це – закономірність, особлива риса мови науки, що свідчить про її специфічність і підкреслює її стилеутворюючу характеристику [43, с. 94].

Фразеологічний фонд англійської та німецької мов настільки великий, що повне його дослідження не вмістилося б у рамки однієї роботи. Проте на прикладі розглянутих фразеологізмів можна чітко уявити наскільки різноманітні за своєю семантикою й виразністю фразеологічні одиниці. У наукових працях часто використовується вислів «збагатити фразеологізмами» [88, с. 26]. Треба зазначити, що це не проста закономірність, адже як говорив О. Кунін «фразеологія – це скарбниця мови» [45, с. 21], і фразеологізми мови є багатством.

Для досягнення максимальної адекватності при перекладі фразеологізмів з англійської чи німецької мов на українську перекладач повинен вміти користуватися різними видами перекладу:

1. Еквівалент, тобто наявний в українській мові адекватний фразеологічний зворот, що збігається з іноземним зворотом за змістом і образною основою.

2. Аналог, тобто такий український стійкий зворот, що за значенням адекватний іноземній мові, але за образною основою відрізняється від нього повністю або частково.

3. Описовий переклад, тобто переклад шляхом передачі змісту іншомовного звороту вільним словосполученням. Описовий переклад застосовується тоді, коли в українській мові відсутні еквіваленти й аналоги.

4. Антонімічний переклад, тобто передача негативного значення за допомогою стверджувальної конструкції або навпаки.

5. Калькування. Цей метод застосовується в тих випадках, коли перекладач хоче виокремити образну основу фразеологізму, або коли

англійський чи німецький зворот не може бути перекладений за допомогою інших видів перекладу.

6. Комбінований переклад. У тих випадках, коли український аналог не повністю передає значення іншомовного фразеологізму або ж має інший специфічний колорит місця й часу, дається калькований переклад, а потім іде описовий переклад та український аналог для порівняння.

Допускаючи повне або часткове калькування в окремих випадках, перекладач виключає будь-яку можливість використання буквалізмів, тобто невиправданих дослівних перекладів, що спотворюють зміст фразеологізмів або не відповідають нормам сучасної української мови [24, с. 117].

У науково-технічних текстах трапляються фразеологічні сполучення – загальнолітературні, усталені звороти, які виконують номінативну функцію. Фразеологізми вживаються у таких текстах у прямому значенні з нейтральним стилістичним забарвленням, щоб не допустити двоякого тлумачення [89, с. 30]. Спочатку вільні словосполучення внаслідок стійкості форми і відтворюваності перетворюються на фразеологізми термінологічного характеру (складові терміни) [1, с. 98].

Фразеологізми та їх модифікації – найпотужніші серед них. Фразеологічні модифікації привертають увагу читачів, наближують важкий для сприймання текст до аудиторії будь-якого рівня, поглиблюють зміст, надають додаткових відтінків висвітлювальній темі. Побудовані на ментальних особливостях, спільному історичному досвіді, фразеологічні модифікації сприяють спільності думок у сприйманні та розумінні інформації.

Варто наголосити, що при насиченості сучасних текстів інформацією, остання може через номіналізацію частково втрачатися, що призводить до появи висловлювань, які допускають щонайменше двояку інтерпретацію. Багатозначність словосполучень знімається в контексті, що вказує на текстоформуєчу роль номіналізації в науковому чи офіційному стилі.

Лексичний пласт фахових текстів містить спеціальні слова та терміни. Існує також тенденція використовувати аббревіатури та складноскорочені слова, скорочення, неологізми. У таких текстах часто використовуються стійкі слова і словосполучення, використання яких здатне точно виражати, однозначність їх трактування зі збереженням контексту.

Характерними особливостями спеціальних текстів є їх інформативність, логічність (чітка послідовність, чіткий зв'язок між головною ідеєю та деталями), точність та об'єктивність, ясність та зрозумілість. Такі тексти можуть володіти вказаними особливостями в більшій або меншій ступені. В області лексики передбачається використання термінології та спеціальної лексики. Окрім термінів в інформативному тексті присутні також загальнонаукові та загальноповсякденні слова, які визначають функціональну специфіку конкретного стилю.

За синтаксичною структурою інформаційні тексти характеризуються своєю конструктивною складністю. Вони багаті прислівниками, інфінітивними реченнями та іншими буквальними конструкціями, які іноді ускладнюють розуміння тексту і ставлять перед перекладачем додаткові завдання. У дієсловах переважає теперішній час, складні речення зустрічаються набагато частіше від складнопідрядних, поширені різноманітні логічні зв'язки [37, с. 138].

В інформативному перекладі переважають іменникові структури із характерною для них номінативністю, актуалізуючи в спеціальних текстах багато назв реальних предметів. Оскільки функція реального опису дії передається назві, присудок в реченні робиться лише загальним позначенням процесуальності.

Широке використання дієслів у пасивній формі та формі простого теперішнього часу, що, без сумніву, пов'язано із основними характеристиками і цілями викладення. Особливої уваги заслуговує широке використання в спеціальних текстах перехідних дієслів у неперехідній формі з пасивним значенням.

Терміни і процедурна лексика складають опорну, стилеформуєчу лексику мови офіційних документів, фахової документації, інструкцій. Найважливішою особливістю відповідної лексики є те, що слова використовуються в тексті в одному можливому значенні. Однозначність контекстного вживання зумовлена тематикою документа.

Із конкретністю значення номенклатурної лексики поєднується високий ступінь узагальненості й абстрактності основної лексики в діловій письмовій мові. Номенклатурна лексика з її конкретно-денотативним значенням доповнює високий рівень узагальненості термінів і процедурної лексики.

Переклад текстів наукового стилю має адекватно передавати зміст оригіналу у формі, наскільки це можливо, близькій до форми оригіналу. Нехтування можливі, лише якщо вони виправдані особливостями мови оригіналу і мови перекладу, а також вимогами стилю. Професійний переклад технічної чи наукової документації має бути еквівалентним і адекватним.

Адекватним переклад може вважатися лише тоді, коли комунікативна інтенція в початковій мові збігається з комунікативною інтенцією в тексті мови перекладу. Таким чином, переклад документів різних стилів має інформативний характер, тобто повністю спрямований на передачу змісту для визначеного виконання своїх функцій.

Переклади технічних є текстами як мовними утвореннями, тобто є макрознаками, а їх зміст визначається взаємодією семантики їх складовими елементами. Вони і є одиницями комунікації між мовою оригіналу – англійською / німецькою мовою, та мовою перекладу – українською.

Очевидно, що сенс комунікативної функції виникає при інтеграції мовного макрозака в комунікативну ситуацію, формою якого є послідовність мовних знаків, а змістом – той самий сенс, результат інтеграції. Таким чином, у текстах перекладу на українську мову міститься більше інформації, ніж маніфестовано в значення мовних знаків оригіналів.

Ми вже згадували, що в інформативному перекладі переважають іменникові структури із характерною для них номінативністю, актуалізуючи в спеціальних текстах багато назв реальних предметів. Оскільки функція реального опису дії передається назві, присудок в реченні робиться лише загальним позначенням процесуальності.

Варто наголосити, що перекладам технічних текстів властивий не лише лінгвістичний, а й інформаційний трансфер. Перекладачі були не пасивними трансформаторами текстів, а постали в ролі експертів, професіоналів, які стали активними учасниками комунікативного процесу.

Переклади угод є комунікативно-інформаційними актами, а останні можна вважати таким, що відбулися лише за наявності відповідності розумового й точного змісту, який передавався і який приймався. Звідси випливає, що загалом збережено прагнення перекладачів відтворити той інформаційний ефект, на який розраховані оригінали первинних текстів.

Загалом мовний матеріал технічних текстів характеризується стабільністю, традиційністю, замкнутістю і відповідністю стандартам. Жодних відхилень від норм ділового чи наукового стилю не спостерігалось.

2.2. Жанрово-стилістичні особливості перекладу технічних текстів

У зарубіжній школі, як і у вітчизняній немає єдиного розуміння того, що вважати технічним текстом. Більшість дослідників трактують це поняття як певний вид письма, позбавлений стилістичних прийомів мови та емоційно забарвленої лексики, внаслідок чого такі тексти можуть розумітися однозначно, а також технічні тексти не розглядаються деякими вченими як об'єкт дослідження [83, с. 393].

Основна категорія технічного тексту – технічна деталізація – дозволяє класифікувати будь-який текст як технічний чи нетехнічний. В рамках теорії перекладу ця категорія (як і будь-яка інша текстова категорія) може бути одиницею передперекладного аналізу, завдяки якій стає можливе розуміння

сенсу технічного тексту. На цьому етапі дослідження вона має суб'єктивний характер і потребує подальшого вивчення із застосуванням методик корпусної лінгвістики. Проте її необхідно аналізувати та результати аналізу враховувати у процесі перекладу.

Технічний переклад – це переклад текстів технічної тематики, зокрема документів різної спеціалізації, всілякої довідкової літератури, словників, сертифікатів відповідності продукції, інструкцій з експлуатації, інженерних планів, науково-технічних статей, ділових контрактів та інших комерційних технічних пропозицій. Технічний текст не може бути вільним переказом, навіть за збереження сенсу перекладеного документа. У такому тексті не повинно міститися жодних емоційних висловлювань та суб'єктивних оцінок.

Основні особливості перекладу технічних текстів виявляються в обов'язковому знанні перекладачем усіх термінів, що стосуються конкретної технічної галузі перекладу. Фахівець, який працює з технічним текстом, повинен розуміти не тільки сенс слів, що перекладаються, а й враховувати всі нюанси їх застосування.

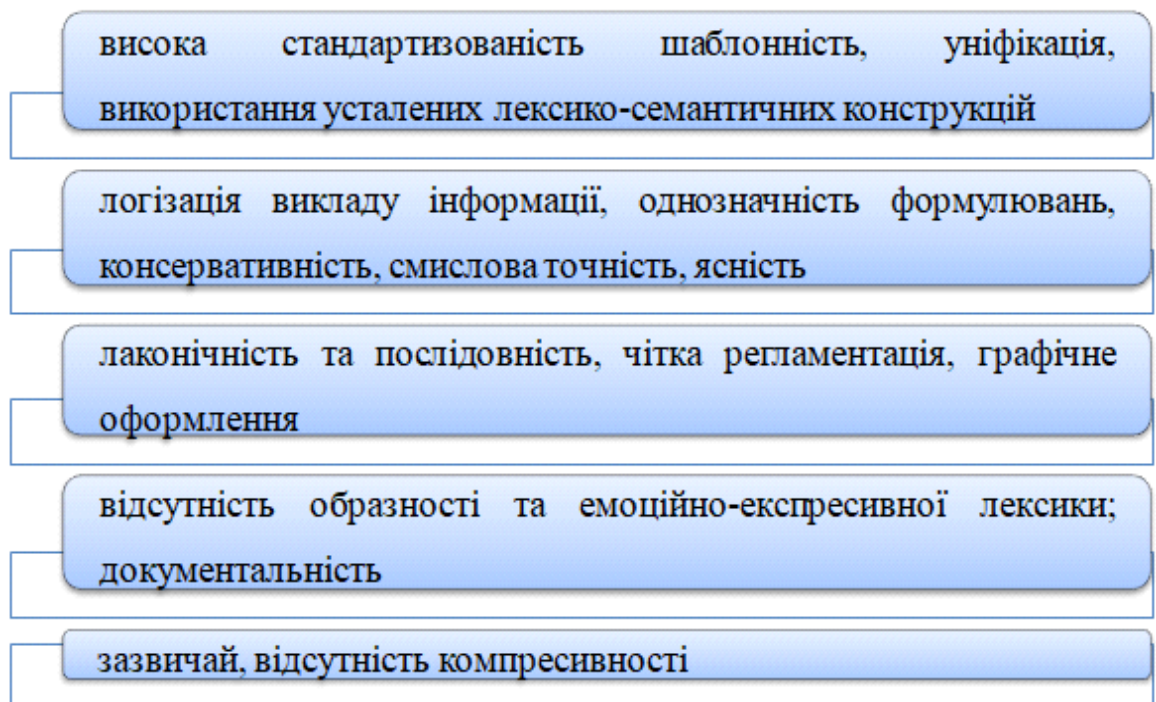
Перекладач, який працює з технічним текстом, повинен розбиратися не лише у питаннях лінгвістики, а й у технічних дисциплінах. При перекладі фахової літератури слід завжди дотримуватися жанрово-стилістичних особливостей оригінального документа.

Зазвичай усі документи науково-технічного характеру мають основні риси. Серед них варто відзначити чіткий та короткий характер викладу, суворий виклад технічної термінології, ясну логічну послідовність інформації, однозначність та конкретність при трактуванні фактів чи переліку дій. При технічному перекладі категорично виключається різноманіття епітетів, технічний переклад з однієї мови іншою має бути точним і логічно збудованим. Дуже важливо як передати суть тексту, так і уникнути дрібних неточностей.

У деяких документах назва жанру є обов'язковою, іноді вона може уточнюватися, наприклад, Договір купівлі-продажу, Договір оренди, Угода

про наміри, Інструкція з використання тощо. Повна назва документа надзвичайно важлива, а в деяких стилях вона не ставиться (наприклад, у ділових листах).

За класифікацією В.Н. Комісарова основним видом перекладу, який забезпечує комунікацію в інформаційному суспільстві є інформативний переклад [39, с. 97]. Для науково-технічного стилю характерними є такі ознаки:

До основних синтаксичних особливостей спеціалізованих текстів зараховують:

1. Пропуск фразових елементів. Часто в англійських наукових і технічних текстах пропускають артиклі та прийменники.

2. Експресивна стислість – тяжіння до вживання прикметників замість підрядних речень: *practicable proposition* (= a proposition which can be practised).

3. Премодифікація. Для англійської науково-технічної мови особливо характерним є уживання синтаксичних «right-to-left» конструкцій, які мають у складі декілька іменників. З-поміж них є основний іменник, який позначає

певне поняття, а іменник(и), що стоїть зліва від нього, виконує(-ють) атрибутивну роль.

Такі сполуки іменників завдають певних труднощів для правильного розуміння та вимагають від реципієнта не тільки знання синтаксичних правил, але й семантики кожного з компонентів такого виразу: *remote vehicle diagnostics, blind spot detection, air-conditioning management*.

4. Номіналізація – використання іменних частин мови замість дієслівних для вираження значення дій або процесів: *a major step forward in fuel conservation (= a major step for conserving fuel)*.

5. Лексична щільність – велика кількість самостійних слів у тексті.

6. Складні речення.

7. Уживання дієслів у *Present Simple Active/Passive*. У більшості технічних текстів переважає простий теперішній час дієслів [Gotti, с. 97].

Технічним текстам в українській мові властиве використання адміністративно-канцелярської термінології, науково-термінологічної лексики, номенклатурних назв, вживання абревіатур і скорочень, відсутність синонімії, використання таких граматичних конструкцій, як: безособова форма дієслова чи наказова форма дійсного способу теперішнього часу, слів-маркерів для структуризації та логічного викладу інформації разом з її обґрунтуванням.

При перекладі документів та інструкцій необхідно передати як зміст оригіналу, так і його стиль, при цьому важливою стає форма тексту, яку необхідно зберегти. Перекладач повинен якомога чіткіше відтворити зміст оригіналу, тобто якомога краще зберегти граматичні форми, синтаксичну структуру та лексичний зміст оригінальних речень.

Тому перекладач часто вдається не до комунікативного перекладу (як при перекладі кореспонденції), а до семантичного перекладу, який передбачає збереження ознак оригінальної форми висловлювання. Для того, щоб переклад був зрозумілим для адресата, іноді доводиться також

розширювати текст і навантажувати його додатковими поясненнями, щоб забезпечити його адекватне сприйняття і розуміння читачем.

Однією з особливостей німецьких науково-технічних текстів, за твердженням німецьких дослідників, є відмінність на внутрішньостильовому рівні, яка пов'язана з міжкультурною проблематикою. Зокрема, німецькі наукові тексти відрізняються від англійських своєю дигресивністю, тобто наявністю складнішої інформації. Дигресія наукових текстів надає авторам можливість вводити свої теоретичні перспективи, зокрема – історичні огляди та ідеологічну спрямованість, для продовження діалогу з представниками інших шкіл [95, с. 182].

Особливістю технічних текстів є наявність великої кількості специфічних мовних штампів і кліше. Частіше для перекладу такої лексики використовуються одноквівалентні або вибіркові переклади (або знаходять прямий еквівалент або використовують один із можливих синонімічних виразів, вибір якого зумовлений контекстом). У разі відсутності еквівалента для певної лексичної одиниці вдаються до дослівного перекладу, при якому семантичні та стилістичні особливості оригіналу зберігаються в мові перекладу, тобто відбувається калькування.

Якщо термін / поняття не існує у мові перекладу, тобто не має свого еквівалента, то вдаються до транскрибування (насамперед – транскрибування іноземних власних назв), або скорочення розшифровується і перекладається розшифроване поняття, а саме скорочення транслітерується. Суспільний та раціональний характер технічних текстів залишає дуже мало простору для індивідуальної творчості, він відносно стабільний, але під впливом соціальних факторів зазнає змін, як у лексичному, так і у граматичному плані.

Загалом специфіка технічного перекладу полягає в певних стильових рисах, що притаманні лише йому, зокрема:

- точність і ясність висловлювання у поєднанні з лаконічністю, стислістю й послідовністю викладу фактів;

- документальність, сувора регламентація розміщення тексту;
- високий рівень стандартизації мови (використання усталених мовних зворотів, кліше, частий повтор слів, конструкцій);
- здебільшого нейтральна лексика й емоційно-експресивна нейтральність вислову [39, с. 329].

У цілому, слова в перекладі технічного тексту вживаються винятково в своїх прямих значеннях. Тут немає місця для образності, порівнянь тощо, оскільки їх наявність створює неприйнятну ні за яких обставин в технічному тексті неоднозначність, що веде до різних тлумачень, а отже, і до втрати документом чи інструкції головної властивості – фахової чи юридичної нормативності.

Одні й ті ж слова, особливо якщо це терміни, можуть повторюватися від речення до речення. Вимога уникати таких повторень, яка безпосередньо стосується письмової мови, тут втрачає актуальність. Стилїстична забарвленість поступається ясності й чіткості вираження змісту.

Переклади технічних текстів повинні виконувати винятково професіонали. Тексти мови оригіналу та перекладу, а в рамках нашого дослідження це – англійська / німецька та українська, розглядаються в абсолютно різних мовних і правових системах, отже, в них повинні використовуватися різні формулювання, характерні для кожної з мов. Однак при цьому ці формулювання повинні бути зрозумілі обом культурам і нести в собі однаковий сенс. Усі ці фактори в сукупності визначають особливості перекладу технічних текстів, доводять, що такі тексти вимагають від перекладачів особливої точності, глибоких знань і є для них одними з найскладніших.

Уже очевидно, що основу технічного тексту становить міжстильовий (або позастильовий) лексичний фонд. В основу лексики стилю наукової і технічної мови входить позастильовий (міжстильовий) лексичний фонд (60-70% всієї лексики). Другий великий пласт стилю наукової мови складають,

звичайно, терміни (20-30%), у невеликій кількості присутня книжкова лексика.

Відомо також, що єдиного загальноприйнятого визначення терміна не існує. Можна погодитися з думкою В. Девкіна, який вказує, що відмінностей у способі номінації між терміном і нетерміном, котрий позбавлений конотацій, немає. Різниця в повсякденній і науковій термінології полягає в тому, що для побутової термінології (в основній її частині) немає прикріпленості до певної групи осіб; у випадку наукової та виробничої термінології, то вона не лише предметна, тобто не тільки обмежена своїм особливим колом понять, але й обов'язково пов'язана з деякими колом фахівців в цій сфері.

До речі, більшість термінів на відміну від нетермінів створюється штучно і часто має дефініції [31, с. 311]. Важливо також зазначити, що терміни – це елементи певної теорії і щоб їх зрозуміти, потрібно розуміти всю теорію і знати місце, яке займає в цій теорії відповідний термін. Та й не завжди є можливість точно визначити, чи є слово терміном і нетерміном. А при загальній «інтелектуалізації» повсякденної мови, типової для теперішнього часу, характерним є перехід багатьох термінів із вузькоспеціальних у загальновідомі, звичайно, з деякими збідненням, спрощенням суті. Цікаво, що навіть слова *Atom* словники не фіксують як термін, так само як і *Gas* та інші.

Ступінь термінологізації багатьох із цих слів також значно коливається в залежності від науки. Тому доцільно крім вузькоспеціальних термінів виділити ще й напівтерміни, тобто слова, які з різним ступенем термінологізації функціонують в багатьох науках і навіть в інших стилях мови [81, с. 5]. Вони є проміжним колом між власне термінами і позастильовим лексичним фондом.

Усю лексику фахового тексту можна розділити на 4 види:

1) терміни галузі чи сфери, які мають власну дефініцію;

2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці – наприклад, поширені терміни філософії, політології, математики, філології та інших наук;

3) напівтерміни або професіоналізми, до котрих можна віднести і номенклатури, щоправда, професіоналізми, як правило, можуть тлумачитися на противагу номенклатурним одиницям;

4) професійні жаргонізми, які не претендують на точність та однозначність, мають великий рівень образності та емоційно забарвлене значення [31, с. 97].

Терміни повинні забезпечувати чіткий й точний напрям на реальні об'єкти і явища, встановлювати однозначне розуміння фахівцями переданої інформації. Значення терміна в технічному науковому тексті залежить від тематики спеціального тексту [9, с. 93].

При перекладі використовуються готові терміни з певної галузі науки чи техніки. Однак для правильного перекладу необхідний не тільки запас спеціальних знань із техніки, а й вміле користування словниками, а також знання предмета, про який йдеться.

Різноманітність словників, джерел, якими може користуватися спеціаліст для здійснення перекладу термінології та науково-технічних текстів загалом украй високе. Із кожним днем обсяг перекладів, що виконуються, зростає, і це говорить про те, що вимоги до перекладів стають все жорсткішими, а перекладачі, у свою чергу, знаходяться в пошуку найзручніших, якісних ресурсів, які могли б оптимізувати процес перекладу. Безумовно, величезною перевагою в наш час мають електронні словники, які можна розділити на дві категорії: офлайнові та онлайнні. Вони характеризуються швидкою швидкістю обробки інформації, постійним поповненням нових лексичних одиниць, а також зручністю у використанні, чого не можна сказати про книжкову версію таких словників.

Навіть словники, що працюють в режимі офлайн, значно поступаються таким словникам останнім часом. По-перше, через те, що швидкість пошуку

в онлайн-словнику значно вища, а по-друге, відсутність необхідності в додатковому місці на жорсткому диску для зберігання словника [25, с. 128].

В основі машинного (автоматизованого) перекладу лежить розробка алгоритмів лінгвістичного забезпечення сучасних систем перекладу в рамках конкретних мовних пар, що дозволяє створювати досить ефективні системи фактично придатного машинного перекладу.

Що стосується численних онлайн-словників (наприклад, Google перекладач), доступних будь-якому користувачеві мережі інтернет, то пропонувані ними переклад не витримує головних критеріїв якісного технічного перекладу, зокрема – смислової точності передачі думки, використання прийнятої термінології, лаконічності. Іноді варіанти електронного перекладу стають плацдармом для жартів, оскільки очевидно, що комп'ютери не в змозі, зокрема, вирішити проблему багатозначного або омонімічного терміна, розвинути сенс чи правильно трактувати скорочення технічного спрямування.

2.3. Проблематика смислової передачі при перекладі

Перекладач, який займається технічним перекладом, повинен володіти досконало як рідною, так й іноземною мовою, чудово розумітися у технічній термінології, притаманній тій чи іншій сфері діяльності, вміти працювати з інформаційними джерелами, адже від цього залежить смислова передача перекладу. Досить часто при технічному перекладі виникають проблеми, пов'язані з нестачею перекладачів, які досконало володіють технічною термінологією та розвиненими лінгвістичними здібностями. У таких випадках смислова передача текстів під час перекладу втрачається.

Тому для усунення недоліків перекладу тексту та максимального його приведення до тексту вихідного документа, перед безпосереднім практичним використанням перекладений текст додатково проходить перевірку фахівцями в галузі технічного перекладу та спеціалістами з лінгвістики.

Технічні тексти вимагають точного перекладу за допомогою відповідних лексичних еквівалентів у мові перекладу. Синоніми та переклад описового характеру використовуються, як правило, лише в екстрених випадках.

Правильний переклад правил безпеки або інструкцій для користування технічними засобами передбачає велику відповідальність, оскільки завжди існують суворі обмеження, недотримання яких може призвести до серйозних травм або наслідків. Можна зупинити велике підприємство, якщо неправильно перекласти матеріал, не розібравшись у специфіці технологічного процесу.

Значні труднощі при перекладі технічної документації чи наукових робіт виникають і тоді, коли слово має кілька значень. Вибрати те, що не спотворює не лише зміст перекладу, а й дає правильне трактування терміну для конкретного технічного випадку, це – майстерність перекладача. Адже іноді технічна термінологія може поставити у скрутне становище і людину з інженерною освітою, особливо, якщо у різних технічних сферах застосовуються зовсім різні значення одного і того ж слова. Слід зауважити, що часто доводиться враховувати і регіональні смислові відмінності, адже для різних країн переклад одного й того ж терміна може звучати по-різному.

Ще одна важлива проблема – це наявність у текстах аббревіатури або скорочень, які не завжди зрозумілі навіть технічним спеціалістам. Такі скорочення та аббревіатури можуть стати непереборним бар'єром на шляху до якісного перекладу. Наприклад, в англійській технічній літературі скороченню піддаються всі частини мови:

assembly – *assy*;

without – *w/o*, *weight to*;

volume – *w/v* тощо [4, с. 90].

Водночас, в українській технічній документації важко знайти такі скорочення, як «документи – доки», «інформація – інфа» та інші, що неприпустимо зі стилістичного погляду української мови та властивого їй науково-технічного стилю. Чимало труднощів виникає і з перекладом нових

технічних слів, які в нашій країні ще офіційно не прижилися. У такому разі фахівцям доводиться шукати і вибирати різноманітні варіанти відповідних тематичних російських слів, які повністю відповідають першоджерелу.

Фахівці, які користуються перекладеними текстами, повинні без особливих труднощів розуміти інформацію або інструкцію до дії та не повинні відволікатися на форму подання інформації. Автор науково-технічної статті чи фахового тексту прагне до того, щоб виключити можливість довільного тлумачення предмета, що вивчається, внаслідок чого в науково-технічних текстах і в літературі цього спрямування майже не зустрічаються такі виразні засоби, як метафори, метонімії та інші стилістичні постаті, які широко використовуються в художніх творах для надання мовленню живого, образного характеру.

Щоправда, слід зазначити, що при всій своїй стилістичній віддаленості від живої розмовної мови, багатой різноманітними виразними засобами, технічний текст все ж таки включає в себе визначекну кількість нейтральних фразеологічних поєднань технічного характеру, наприклад:

the wire is dead – провід від'єднано;

the wire is alive – провід під струмом.

Це не позбавляє тексту точності. З погляду словникового складу основна особливість науково-технічного тексту полягає у граничній насиченості спеціальної термінології, характерної для цієї галузі знань.

Через некоректне використання термінології сутність викладеного матеріалу може бути перекрученою. Рекомендуємо послуговуватися термінами, що реально вживаються в іншомовних (англомовних) наукових текстах. Тому бажано уважно вивчати оригінальні тексти за фахом, виписувати потрібні правильні англійські терміни і заносити їх у власний словник.

Прямі відповідності українських (російських) і англійських термінів можливі, наприклад, маркетингові комунікації – *marketing communications*, інформаційне суспільство – *information society*. Проте досить часто мають

місце певні структурно-семантичні розбіжності або повні невідповідності, наприклад:

навчальний план – *curriculum*;

напрямок підготовки – *field of study*;

сценограф – *set designer*;

бібліотека обов'язкового примірника – *legal deposit library*;

нормативно-правові акти – *laws and regulations, legislative documents* [4, с. 92].

Термін *research* означає «наукове вивчення взагалі», а слово *study* вживається в анотаціях у значенні «конкретне наукове дослідження». Спеціальний термін *expeditionary* можна зустріти у словосполученні *expeditionary force* – «експедиційний корпус». Відповідно, англomовний читач не зрозуміє, що і як досліджує автор [4, с. 93].

Для всієї науково-технічної літератури характерна наявність спеціальної термінології. Загалом, для правильного технічного перекладу необхідне повне розуміння перекладачем смислу тексту, оскільки, якщо він його не розуміє, не має уявлення про те, як функціонує, наприклад, певний вузол або агрегат, опис якого він перекладає, то перекладач не зможе достовірно та правильно перекласти цей текст. Складність полягає в тому, що безліч слів є полісемантичними, та їх значення у різних мовах часто не збігається, а без знання предмета неможливо правильно підібрати правильний варіант технічного перекладу і смислова особливість може бути втрачена.

Водночас, від перекладачів потрібні знання як теорії предмета перекладу, так і практичний досвід, уміння добре орієнтуватися серед видів технічного перекладу, серед яких можна назвати усний технічний переклад, переклад заголовків, анотаційний переклад, реферативний та повний письмовий переклад. Найбільш складним вважається усний синхронний переклад, адже у спеціаліста немає можливості звернутися до словників та енциклопедій у процесі перекладу.

У цілому, термін повинен бути частиною суворої логічної системи перекладу тексту. Значення термінів та їх визначення мають підпорядковуватися правилам логічної класифікації, чітко розрізняючи об'єкти та поняття, не допускаючи неясності чи суперечливості. Складний взаємозв'язок між словами літературної мови та термінами ускладнює виявлення термінології окремих галузей технічної літератури [75, с. 193].

У технічних текстах термінами можуть бути як слова, які вживаються винятково у рамках технічного тексту, так і спеціальні значення загальнонародних слів. Такі, наприклад, лексичні одиниці, як *coercivity* (коерцитивність), *keratophone* (керамофон), *klystron* (клістрон), *microsyn* (мікросин) та інші, широко використовуються в текстах із електроніки. Водночас у цих текстах виступають термінами й такі слова, як *dead* (відключений, від'єднаний), *ripple* (пульсація), *rope* (трос) та інші, що мають добре всім відомі загальноповживані значення. У термінах ми маємо найбільш концентроване та економне визначення технічної ідеї.

Наприклад, термін «вода» – це наукове визначення хімічної сполуки, молекула якої складається з двох атомів водню та одного атома кисню. Терміни повинні забезпечувати точну та чітку вказівку на реальні об'єкти та явища, встановлювати однозначне розуміння фахівцями інформації, що передається. Тому до цього типу слів висуваються особливі вимоги [74, с. 181].

Багато уваги вимагає структурно-смісловий аналіз термінологічних словосполучень, що складаються з великої кількості компонентів. Якщо у двокомпонентних термінах смислові зв'язки встановлюються між двома лексичними одиницями і ці зв'язки простежуються відносно легко, то у випадку термінів, що складаються з трьох і більше компонентів, смислові зв'язки можуть існувати між будь-якими з них, а як визначальні компоненти в межах перекладеного термінологічного словосполучення можуть виступати як однослівні та бінарні терміни, так і терміни, що складаються з більшої кількості компонентів.

У загальноживаній лексиці є такі поєднання, які не можна назвати цілісними лексичними одиницями. Наприклад, *hot spot* – термін – словосполучення, що має значення «катодної плями ртутного випрямляча» у галузі науки та техніки. Ще один яскравий приклад: *elephant trunk*. Перекладач, який раніше не стикався з особливостями перекладу подібних словосполучень, навряд чи здогадається, що це шланг, що всмоктує, у сфері механізації, а не просто «слоновий хобот».

Терміни – словосполучення можуть означати:

1. Різні пристрої чи дія предмета. Наприклад, *variable capacitor* – змінний конденсатор.
2. Влаштування певної деталі. Наприклад, *conical cam* – конічний кулачок.
3. Функції деталей, призначення різних пристроїв тощо: *visual transmitter* – передавач відеосигналів.

Переклад багатокomпонентного терміна, таким чином, зводиться до накопичення інформації про значення окремих компонентів та визначальних термінологічних словосполучень, які входять до нього визначення, характеру відносин між ними та синтезу з цієї інформації еквівалентного терміна мовою перекладу [52].

Розглянемо приклади з характерними смисловими зв'язками між компонентами термінів:

Error voltage generator unit – Блок генерації напруги помилки.

Компоненти терміна – справа наліво:

unit – блок;

generator – генератор (формувавч);

voltage – напруга;

error – помилка;

зв'язок між компонентами – лінійний; перекладні відповідності є калькою;

а за структурою – «дзеркальним зображенням» терміна-оригіналу.

End-user computer – комп'ютер кінцевого користувача (користування).

Головний (родовий) компонент (*computer*) визначається вторинним бінарним терміном (*end-user* – кінцевий користувач) [52].

Із розвитком науки і техніки, що крокує семимильними кроками, однозначні спеціальні терміни можуть набувати додаткових значень і стають багатозначними загальнонауковими та технічними термінами, а багатозначні терміни можуть втрачати свої значення та стають однозначними. Через складну еволюцію англійської мови в ній широко розвинена синонімія, зокрема і лексична: одне й те саме поняття можна висловити різними словами, переважно англосаксонського чи латинського походження.

У технічних текстах переважно використовуються слова латинського походження. Наприклад,

замість дієслова *to clean* (для очищення) використовується дієслово *to purify*,

замість дієслова *to say* (сказати) вживаються дієслова *to state* (наполягати), *to assert* (стверджувати), *to reply* (оголошувати).

Це необхідно для точнішої диференціації окремих процесів, а також надання мові технічного тексту специфічного мовного забарвлення.

Значну роль у технічних текстах і їх перекладах відіграють службові слова, що створюють логічні зв'язки між окремими елементами висловлювань. Це прийменники та сполучники, такі як

on;

upon;

before;

beside;

instead of;

in preference;

from;

except for;

in addition;

together with;
owing to;
due to;
thanks to;
by means of;
in accordance with;
in connection;
for the purpose of;
in order і інші [4, с. 105].

Професійний сленг, зокрема в галузях промисловості, функціонує як спонтанно створені слова всередині конкретної підмови для позначення нових понять, процесів та речей. Ці поняття позбавлені негативних позначень, виразні і використовуються обмеженим колом людей. Найбільш вдалі з них закріплюються в терміносистемі і в цій сфері набувають загального визнання, а деякі переходять в інші сфери та у спільну мову. Ось, як приклади, кілька термінів, що прийшли в обчислювальну техніку з професійного сленгу:

grass – шумова доріжка на екрані індикатора (загалом: трава, газон);

to dump – виводити пам'ять на друк (загалом: скидати, звалювати сміття).

Не знаючи про цю особливість можна припуститися грубих помилок при перекладі, що вплине на смислову передачу змісту тексту.

Такі вже згадані лексичні одиниці, як *coercivity* – коерцитивність, *klystron* – клістрон, які широко вживаються в текстах із електроніки, важко зустріти поза науково-технічними матеріалами. У той же час у цих текстах зустрічаються такі слова, як *dead* – пасивний, *ripple* – пульсація, які мають добре відомі загальноживані значення. Спеціальна лексика включає різноманітні похідні від термінів, слова, що використовуються при описі зв'язків та відносин між термінологічно позначеними поняттями та об'єктами, їх властивостями і особливостями, і навіть низку

загальнонародних слів, вживаних у суворо певних поєднаннях і цим спеціалізовані.

Дотримання норм вживання спеціальної лексики ставить перед перекладачем особливі завдання під час створення тексту перекладу. Лексичний склад науково-технічних текстів перебуває у стадії найбільш інтенсивної еволюції. Це стосується як термінологічного, так і загальнонаукового шарів лексики науково-технічних текстів. В зв'язку з цим особливої важливості набувають дослідження, створені задля вивчення функціонування лексичних одиниць у науково-технічних контекстах.

Номінативний характер спеціальних текстів означає, що у цих матеріалах повністю відсутні повнозначні дієслова в індивідуальних формах. Без таких дієслів важко уявити зв'язний виклад значної довжини, але число дієслівних предикативних форм у спеціальних текстах менше, ніж у літературних творах.

У науково-технічних текстах відзначається значна перевага пасивних форм і форм простого теперішнього часу, що, безсумнівно, пов'язано з основними характеристиками та цілями науково-технічного викладу. Особливої уваги заслуговує широко поширене в спеціальних текстах використання перехідних дієслів неперехідної форми з пасивним значенням:

These filters adapt easily to automatic processing of many materials. The steel forget well (Ці фільтри легко адаптуються до автоматичної обробки багатьох матеріалів. Сталь прокатана добре).

Особливого значення у діяльності письмового технічного перекладу набуває екстралінгвістичний контекст, невербального контексту, підпорядкованого загальному комунікативному, тому що у вихідному тексті, особливо в тексті перекладу, поряд із засобами мови для вираження сенсу, смислового змісту широко використовуються немовні знакові засоби різних груп (фотографії, малюнки, карти, таблиці, схеми, формули та ін.), що вживаються разом із одиницями мови на рівні слів, речень та висловлювань як фрагменти текстів.

Переклад вважається не дуже вдалим, якщо його одержувач буде відчувати, що він має справу з текстом, перекладеним іноземною мовою. Це заважає повноцінному сприйняттю змісту тексту і зазвичай це трапляється, коли в перекладі переносяться норми вихідної мови на мову перекладу. Між вимогами вичерпної передачі смислового змісту вихідного тексту та вимогами дотримання норм мови перекладу часто виникають протиріччя. Такі прийоми, як додавання, перестановки, заміни лексичних та граматичних одиниць, опущення допомагають досягти адекватного перекладу технічних текстів та їхньої еквівалентності.

Перекладені технічні тексти повинні вірно і точно передавати сенс оригіналу, бути якомога ближчими до початкової форми. Відступи в перекладеному тексті мають бути виправдані особливостями та вимогами стилю мови, яким цей текст перекладається.

Як доводить практика, адекватний переклад потребує відповідних знань та спеціальної підготовки для коректного використання термінів. Забезпечення взаєморозуміння посадових осіб та фахівців з урахуванням термінологічної специфіки конкретної галузі, а також підготовка адекватних перекладів документів є дуже важливим аспектом цієї проблеми.

В Україні наразі не існує прийнятної термінологічної бази для забезпечення взаєморозуміння між фахівцями, вона складається з міжнародних термінів, прийнятих Україною, нововведених українських термінів, а також російських термінів, багато з яких застаріли. Технічні терміни розкидані у вигляді різних ухвал у численних документах та глосаріях.

Визначення тих самих термінів можуть відрізнятися не лише через відмінність формулювань, прийнятих у різних документах та програмах, але й через різницю прийнятих концепцій.

Висновки до другого розділу

Головною особливістю технічного тексту є точне та повне викладення матеріалу при майже повній відсутності тих виразних елементів, що використовуються в художній літературі та які надають мовленню емоційного забарвлення.

Основний акцент робиться на логічній стороні викладеного. Укладачі науково-технічних текстів уникають застосування виразних засобів, щоб не порушити основний принцип мови - точності та ясності викладу думки. Це призводить до того, що фаховий текст видається дещо сухуватим.

Технічні тексти насичені термінологією, тому під час перекладу технічної документації та літератури терміни відіграють першочергову роль. Термін – це найважливіший інструмент професійного спілкування. Непослідовність та неточність у застосуванні термінів може виявлятися причиною відсутності порозуміння між фахівцями у процесі спільної виробничої діяльності та професійного спілкування. Некоректний переклад термінології може призвести до серйозних наслідків.

Без конкретного розуміння кожного терміна неможливо зрозуміти смисловий зміст тексту. Однак якщо в українській мові частіше зустрічається термін і конкретне його смислове навантаження, то термін в англійській технічній літературі може мати дуже багатогранне значення: від конкретного перекладу до перекладу, що вимагає загальнотехнічної наукової грамотності перекладача.

Переклад науково-технічного тексту вважається досить клопітким та важким заняттям, яке, крім значного обсягу роботи, вимагає професійних знань у конкретній галузі та її специфічній термінології, а також потрібно мати прекрасні лінгвістичні здібностями. Адже точний сенс тексту не повинен спотворюватися, крім того, важливо витримати стилістику оригіналу.

У процесі технічного перекладу розкриваються численні невідповідності мови оригіналу та перекладу, що не дивно, оскільки вони відносяться до різних мовних груп (германської та слов'янської). Ці невідповідності виникають на всіх рівнях, чи то граматичний, лексичний, стилістичний чи синтаксичний.

Важливо виявити та зрозуміти відмінні риси науково-технічної мови та розглянути їх крізь призму труднощів, пов'язаних із перекладом технічного тексту.

Технічний переклад не терпить двозначності сенсу та спотворення понять, які використовуються в тексті, і термінів. Тому при перекладі тексту необхідна, насамперед, ясність у викладі при максимально повній відповідності оригіналу. Досягти такої гармонії може лише професіонал, що володіє, крім знань в області тематики наукового і технічного тексту, також високою стилістичною грамотністю.

Відступи від оригіналу повинні бути виправдані особливостями мови перекладу, вимогами стилю. Переклад не повинен бути ні буквальним, ні вільним переказом оригіналу, хоча елементи того та іншого обов'язково присутні. Важливо не допускати втрати смислової інформації оригіналу, інакше відбудеться неправильне трактування суті перекладеного тексту.

ВИСНОВКИ

На основі опрацьованих теоретичних праць вітчизняних та зарубіжних мовознавців і перекладознавців до теми дослідження, а також поведеного аналізу мовного матеріалу, можна зробити наступні висновки:

Сучасне перекладознавство характеризується зародженням нової наукової парадигми: суто лінгвістичний (текстоцентричний) підхід до розуміння перекладу поступово втрачає свої непохитні позиції. Набирає оберти розуміння перекладу у дискурсивному вимірі, з урахуванням повного спектру комунікативної ситуації, у якій відбувається процес перекладу.

Такий комунікативно-функціональний підхід до перекладу відображає реальну перекладацьку діяльність у всій її різноманітності, дозволяє не обмежувати переклад вузьким розумінням цього терміну, при якому перекладений текст повинен відтворювати функцію оригінального тексту, без модифікацій вихідної структури, обсягу і змісту.

Контекст істотно впливає на побудову тексту та продукування мови. Однак, незважаючи на те, що створені складні та досконалі теорії щодо структурування та інтерпретації тексту, до останнього часу недостатньо уваги було приділено приватним структурам контексту та тому, як ці структури впливають на передачу сенсу та слововживання у процесі побудови тексту. Водночас, немає сумнівів, що контекст повідомлення багато в чому визначає вибір граматичних та лексичних засобів конкретної мови з урахуванням психологічної складової мовної комунікації. Це становище доводить важливість врахування контексту під час виборів мовних засобів висловлювання сенсу під час перекладу.

Від невірної розуміння контексту виникають перекладацькі помилки. Контекст є визначальним чинником актуалізації денотативних і конотативних значень мовних одиниць і розглядається, як лінгвістична ситуація, частина тексту, що обирається довільно для спостереження і аналізу особливостей мовних явищ.

Особливу увагу слід приділити тому, що для досягнення максимально близького перекладу і дотримання контекстуальних відповідників, в процесі перекладу текстів існує необхідність використання перекладацьких трансформацій. Вирізняють, найбільш часто використовувані прийоми, такі як калькування, транскрипція і рідше транслітерація. Їх використання можна пояснити великим вмістом в текстах термінів і назв.

Базова категорія технічного тексту – технічна деталізація – дозволяє класифікувати будь-який текст як технічний чи нетехнічний. У рамках теорії перекладу ця категорія (як і будь-яка інша текстова категорія) може бути одиницею передперекладного аналізу, завдяки якій стає можливе розуміння сенсу технічного тексту. На цьому етапі дослідження вона має суб'єктивний характер і потребує подальшого вивчення із застосуванням методик корпусної лінгвістики. Проте її необхідно аналізувати та результати аналізу враховувати у процесі перекладу.

Переклад технічних текстів вважається одним із найскладніших видів перекладу в сучасній лінгвістичній практиці. Це зумовлено тим, що при перекладі текстів звичайних навичок перекладача недостатньо. Такий переклад не може бути здійснений коректно без використання спеціальних знань у галузі науково-технічних відносин, відповідної практики тощо.

Правильний переклад правил безпеки або інструкцій для користування технічними засобами передбачає велику відповідальність, оскільки завжди існують суворі обмеження, недотримання яких може призвести до серйозних травм або наслідків. Можна зупинити велике підприємство, якщо неправильно перекласти матеріал, не розібравшись у специфіці технологічного процесу.

Значні труднощі при перекладі технічної документації чи наукових робіт виникають і тоді, коли слово має кілька значень. Вибрати те, що не спотворює не лише зміст перекладу, а й дає правильне трактування терміну для конкретного технічного випадку, це – майстерність перекладача. Адже іноді технічна термінологія може поставити у скрутне становище і людину з

інженерною освітою, особливо, якщо у різних технічних сферах застосовуються зовсім різні значення одного і того ж слова.

Контекстуальне значення слова є складним при перекладі, адже зазвичай словник лише підказує той напрямок, в якому слід шукати потрібне слово, точніше, його еквівалент. Відповідно, контекстуальне значення слова підводить до питання про контекст.

Говорячи про контекст, не можна не згадати і про той факт, що ізольоване вживання слова – абсолютно в будь-якій мові – дуже нетипове явище. Як правило, будь-яке слово вживається не саме по собі, а у зв'язку з іншими словами. Безпосереднє оточення кожного конкретного слова і буде його контекстом. І нерідкі такі випадки, що контекстуальне значення не буде перекладатися жодним із наявних лексичних значень слова.

Терміни відрізняються від загальноновживаної лексики тим, що в межах контексту, який відноситься до певної тематики, вони можуть мати лише пряме та одне-єдине значення. Технічний переклад вимагає певних фонових знань, йому властива певна стилістика. Для виконання перекладу потрібні чітке розуміння змісту та спеціальні словники. Однак цього часто виявляється недостатньо при пошуку певних, індивідуальних рішень.

Специфіка технічного перекладу полягає ще і в тому, що слова, які мають одне значення в загальному сенсі, можуть набвати зовсім інше в технічному контексті. Однак однією з найважливіших та складних проблем перекладу науково-технічних текстів і документів є неоднозначність передачі семантичного навантаження багатьох термінів. Дуже часто для адекватного перекладу одного чи іншого терміна чи термінологічної групи недостатньо просто перекласти його за допомогою словника або відповідної літератури.

Ще раз наголосимо, що розуміння сенсу який завжди веде до адекватного перекладу висловлювання в технічному тексті має особливо важливе значення.

Точність, або рівноцінність оригіналу, яка досягається шляхом граматичних, лексико-фразеологічних та стилістичних замінів, створюють

рівноцінний ефект. Використанні замін та відповідностей виправдовується необхідністю збереження контексту кожного висловлювання і кожного окремого елемента тексту. До таких прийомів варто вдаватися лише у разі неможливості передачі всіх елементів оригіналу у перекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авербух К. Я. Средства специальной номинации и проблема их описания в словарях разных типов // Ивановская лексикографическая школа: традиции и инновации: сб. науч. статей. Иваново, 2011. 321 с.
2. Адмони В. Г. Синтаксис современного немецкого языка: система отношений и система построения. Л.: Наука, 1973. 366 с.
3. Актуальні проблеми науково-технічного перекладу: колективна монографія. Дніпропетровськ: НГУ, 2007. Вип. 2. 256 с.
4. Англомовні елементи наукової праці: назва, анотація, резюме: A Practical Guide to Writing Research Paper Titles, Abstracts, Summaries: навчальний посібник / Харк. держ. акад. культури; розробники: О. С. Частник, С. В. Частник. Х.: ХДАК, 2016. 78 с.
5. Апресян Ю.Д. и др. Языковая картина мира и системная лексикография. М., «Языки славянских культур», 2006. 912 с.
6. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов. 5-е изд., испр. и доп. М.: Флинта: Наука, 2002. 384 с.
7. Бережнова А. В. Проблемы перевода художественной литературы // Молодёжь и наука. URL: <http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2011/section22.html>.
8. Бархударов Л. С. Язык и перевод М.: Международные отношения, 1975. 240 с.
9. Башкирова О. А. Обучение переводу научно-технической литературы – одна из главных задач подготовки высококвалифицированных специалистов // Язык науки и техники в современном мире: II Всероссийская молодёжная науч.-практ. конф. Омск: Изд-во ОмГТУ, 2013. С. 92-95.
10. Бондарко А. В. Опыт лингвистической интерпретации соотношения системы и среды // Вопросы языкознания. 1985. № 1. С. 13-23.
11. Вейнрейх У. О семантической структуре // Языковые универсалии: [сб. ст.] / [пер. с англ. под ред. и с предисл. Б. А. Успенского]. М., 1970. С. 163-249.

12. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Пер. с англ. А. Д. Шмелева. М.: Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
13. Велединская С. Б. Курс общей теории перевода: учеб. пособие. Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2010. 230 с.
14. Вине Ж.-П. Технические способы перевода. М.: 1978. С. 157-167.
15. Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. М.: Изд-во МГУ, 1978. 174 с.
16. Виноградов В. С. Перевод. Общие и лексические вопросы. М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2004. 224 с.
17. Гак В. Г. Мовні трансформації. Деякі аспекти лінгвістичної науки в кінці ХХ століття. Від ситуації до вираження думки: Вид-во Ліброком, 2009 р. 300 с.
18. Гінсіровська І. Особливості перекладу науково-технічних текстів / І. Гінсіровська // Збірник тез доповідей XV наукової конференції Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, 14-15 грудня 2011 року. Т.: ТНТУ, 2011. С. 272.
19. Гречина Л. Б. До проблеми лексичних труднощів перекладу науковотехнічної літератури // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2011. Вип. 57. С.166-169.
20. Гутарова А. В. Стилистические особенности немецких аналитических глагольно-именных конструкций и их перевод на русский язык // Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2019. Том 12. Выпуск 8. С. 239-243.
21. Давиденко А. О. Теоретико-методологічні аспекти перекладу // Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах. 2013. Вип. 27. С. 83-92.
22. Давлеканов В. А. Аспекты фразеологии в научных немецких текстах // Фундаментальные исследования. М.: Изд-во «Академия Естествознания», 2004. № 3. С. 63.

23. Дайнеко В. В., Тарапуха Л. А. Basic translation. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002. 237 с.
24. Денисенко С. Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник. Словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом прикладів на українську та російську мови. Вінниця: Нова книга, 2005. 278 с.
25. Деркач Л. М. Актуальні проблеми науково-технічного перекладу // Національний гірничий ун-т; Інститут електроенергетики. Кафедра перекладу та педагогічної психології; Центр психологічних та інноваційних досліджень. Донецьк: Національний гірничий ун-т, 2007. 257 с.
26. Ель-Халіф А. С. Лексико-граматичні трансформації при перекладі арабської художньої прози. URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/488>.
27. Журавель Т. В., Хайдарі Н. І. Поняття перекладацьких трансформацій та проблема їх класифікацій. Вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. № 19. Том 2. С. 148-150.
28. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English <=> Russian. Серия: Изучаем иностранные языки. СПб.: «Издательство Союз», 2001, 320 с.
29. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2002. 564 с.
30. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
31. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник (Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй). К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.
32. Клименко Л. В. Художній переклад як вид міжкультурної комунікації в контексті Євроінтеграції // Літературознавчі студії. 2015. Вип. 1 (1). С. 228-235.

33. Климзо Б. Н. Ремесло технического переводчика. М., Р. Валент, 2006, 508 с.
34. Ковальчук (Бабула) Л. В. До проблеми контексту // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Романо-германська філологія. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2007. № 3. С. 156-159.
35. Кожина М. Н. Речеведение и функциональная стилистика (вопросы теории). Пермь, 2002. 475 с.
36. Коломейцева Е. М., Макеева М. Н. Лексические проблемы перевода с английского языка на русский: Учеб. пособие. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. 92 с.
37. Комиссаров В. Н., Кораллова А. Л. Практикум по переводу с английского языка на русский. М., 1990. 398 с.
38. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. М.: Международные отношения, 1980. 168 с.
39. Комиссаров В. Н. Теория перевода. М.: Высшая школа, 1990. 250 с.
40. Конспект лекцій з дисципліни «Семантико-стилістичні проблеми перекладу різних жанрів» для студентів спеціальності 6.020303 «Філологія» / укл. к. філол. н., доц. Романюха М. В. Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2015 79 с.
41. Королик И. О. Особенности перевода художественной литературы. Развитие гуманитарных наук. Проблемы и перспективы. ПОДСЕКЦИЯ 8. Перевод. С. 57-60.
42. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Вінниця: Нова книга, 2008. 512 с.
43. Котюрова М. А. Стилистика научной речи / М. П. Котюрова. М: Академия, 2010. 240 с.
44. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 423 с.

45. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка / А. В. Кунин. М.: Междуна-родные отношения, 1996. 354 с.
46. Латышев Л. К. Курс перевода: эквивалентность перевода и этапы его достижения / Л. К. Латышев. М.: Просвещение, 1980. 160 с.
47. Лещук Т. Й. Науково-технічна термінологія. Стан і перспективи: комплекс досліджень на прикладі нім. мови / Т. Й. Лещук. Львів: Сполом, 2007. 814 с.
48. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд., доп. М.: Большая рос. энцикл., 2002. URL: <http://tapemark.narod.ru/les/238b.html>.
49. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси: Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. 288 с.
50. Микитюк О. Р. До проблеми розвитку української термолексики // Вісник Нац. ун-ту «Львів. політ.», 2002. № 453. С. 24-29.
51. Міньяр-Білоручев Р. К. Теорія і методи перекладу. М.: Московський ліцей, 1996. 190 с.
52. Мкртчян Г. А., Вечеринина Е.А., Чепракова Л. А. Некоторые вопросы перевода научно-технических терминов и их сопоставление в двуязычной ситуации. URL: https://mai.ru/upload/iblock/a89/nekotorye-voprosy-perevoda-nauchno_tekhnicheskikh-terminov-i-ikh-sopostavlenie-v-dvuyazychnoy-situatsii.pdf.
53. Мкртчян Л. М. Армянская поэзия и русские поэты XIX-XX в.в. Вопросы перевода и литературных связей. Ереван: Айастан, 1968. 465 с.
54. Мощанская Е. Ю. Роль невербального контекста в восприятии и понимании устного дискурса // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. 2014. № 1 (9). С. 29-36.
55. Наконечна Г. В. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення. Л.: Кальварія. 1999. 110 с.

56. Огнева Е. А. Художественный перевод: проблемы передачи компонентов переводческого кода: Монография. 2-е изд., доп. М.: Эдитус, 2012. 234 с.
57. Олександр Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства: [збірка вибраних праць] / за ред. Л. М. Черноватого та В. І. Карабана. Вінниця: Нова книга, 2007. 438 с.
58. Основные понятия переводоведения (Отечественный опыт). Терминологический словарь-справочник / отв. ред. Раренко М. Б. М., 2010. 260 с.
59. Основы технического перевода: учебное пособие по английскому языку. / М-во образования и науки Росс. Федерации, Волгогр. гос. архит.-строит. ун-т; сост. О. Н. Романова, А. В. Долинская. Волгоград : ВолгГАСУ, 2011. 214 с.
60. Переверзева Н. А. О разных подходах к изучению контекста в лингвистике // Вестник Вятского государственного университета, 2017. С. 52-56.
61. Плескач В. Кальки в українській технічній термінології // Вісн. Львів. нац. ун-ту. Проблеми української термінології. Львів: Львів.а політехніка, 2002. № 453. С. 183-184.
62. Пустоварова О.О. Особливості технічного перекладу текстів наукового стилю. // Філологічні науки. 2009. №6. С.122-124.
63. Реформатский А. А. Введение в языкознание: учебник для вузов. 5-е изд., испр. М.: Аспект-Пресс, 2005. 536 с.
64. Рецкер Я. І. Теорія перекладу і перекладацька практика. М.: Міжнародні відносини, 1974. 216 с.
65. Светлова К.И. Некоторые случаи употребления пассивных конструкций в техническом тексте. Иркутский национальный исследовательский технический университет. URL: www.istu.edu/images/docs/Svetlova.doc.
66. Сдобников В. В. Теория перевода. М.: АСТ, 2006. 448 с.

67. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
68. Сидоренко Т. М., Стороженко Л. Г. Структуризація тексту: навч. посіб. К.: ДУТ, 2017. 132 с.
69. Сидорович Т. С. Критерии оценки письменного перевода // Межкультурная коммуникация: теория и практика: сборник статей X Международной научно-практической конференции «Лингвистические и культурологические традиции образования» / 196 (ТПУ); под ред. Н. А. Качалова. 2010. Ч. 2. С. 108-112.
70. Сіняговська І. Ю. Визначення та класифікація перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу тексту // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер.: Філологія. Мовознавство. 2014. Т. 221, Вип. 209. С. 89-93.
71. Сорокина Н. И. Английский язык для профессионального общения. Технический перевод. Екатеринбург: УрГУПС, 2010. 48 с.
72. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. К.: Факт-Наш час, 2006. 344 с.
73. Сухенко К. М. Лексичні проблеми перекладу. К.: вид-во К. ун-ту, 2000. 124 с.
74. Усачев В. А. Актуальные проблемы перевода научно-технических текстов в английском языке // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. № 2 (58). 2013. С. 177-190.
75. Федотов А. В. Основы общей теории перевода. М.: Философия Три; СПб: Филологический факультет СПбГУ, 2002. 416 с.
76. Храпченко М. Б. Текст и его свойства. Вопросы языкознания. М. : 1985. № 2. С. 5-13.
77. Черноватий Л. І. Переклад англomовної економічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2007. 416 с.

78. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. М.: Наука, 2003. 75 с.
79. Ятель Г. П., Гіленко І. О., Мариненко Л. Я., Мироненко Т. С. Німецька мова. Поглиблений курс. К.: Вища школа, 2002. 214 с.
80. Arntz R. Fachbezogene Mehrsprachigkeit in Recht und Technik. Hildesheim: Olms, 2001. 411 S.
81. Busch A., Schtenschke O. Germanistische Linguistik / A. Busch, O. Schtenschke. Tübingen, 2008. 112 S.
82. Cabre M. Teresa (Maria Teresa) Terminology : theory, methods, and applications / M. Teresa Cabre. ed. by Juan C. Sager ; translated by Janet Ann DeCesaris. John Benjamins Publishing Co. Amsterdam, The Netherlands, 1999. 249 p.
83. Copeck T., Barker K., Delisle S., Szpakowicz S., Delannoy J.-F. What Is Technical Text? // Language Sciences. 1997. Vol. 19. Iss. 4. P. 391-423.
84. Dijk T.A. van. Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. New York: Longman Group Ltd, 1977. 261 p.
85. Faulseit D. Gutes und schlechtes Deutsch. Lpz.: VEB Bibliographisches Institut, 1972. 154 S.
86. Gotti M. Investigating specialized discourse 3rd rev. ed. Bern [etc.] : Peter Lang, cop. 2011. 230 s.
87. Ha A. Y. H., Hyland K. What Is Technicality? A Technicality Analysis Model for EAP Vocabulary // Journal of English for Academic Purposes. 2017. № 28. P. 35-49.
88. Hecken A.E. Weiter im Text – zu den kommunikativ-pragmatischen Funktionen von Phraseologismen in Texten. Ein Forschungsüberblick: Lizentiatsarbeit im Fach Germanische Linguistik. Bern, 2003. 72 S.
89. Hemmi A. Es muss wirksam werben, wer will nicht verderben. Kontrastive Analyse von Phraseologismen in Anzeigen-, Radiound Fernsehwerbung. Bern, 1994. 124 S.

90. Krüger R. The textual degree of technicality as a potential factor influencing the occurrence of explicitation in scientific and technical translation // The Journal of Specialised Translation. 2016. Iss. 26. P. 96-115.

91. Liu Hui. A Probe into Translation Strategies of Tech English Neologism in Petroleum Engineering Field. Studies in Literature and Language, 2014, vol. 9, no. 1, pp. 33-37.

92. Olohan M. Scientific and Technical Translation: a coursebook. Routledge Translation and Interpreting Guides, 2016. 253 p.

93. Ryall Ju. Japanese scientists develop thought-controlled machines [Electronic resource] // The Telegraph. URL: <http://www.telegraph.co.uk/technology/7622279/Japanese-scientists-developthought-controlled-machines.html>.

94. Specialist languages in use and translation Edited by Lycuna Wille and Marta Pikor-Niedziałek. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszówskiego Rzeszów 2014. 178 s.

95. Thorsten Roelcke. Syntetischer und analytischer Sprachbau im den Deutschen Fachsprachen der Gegenwart Text. \ Thorsten Roelcke. Germanisches Jahrbuch der GUS «Das Wort», 2002 . S. 179-197.

96. Zimmermann I. Syntax und Semantik der Substantivgruppe (Studia grammatica) // Wiley-VCH Verlag GmbH, 1991. 226 S.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список деяких перекладацьких помилок, які часто зустрічаються у технічних текстах

Англійське слово	Значення, яке найчастіше зустрічається в технічній літературі	Помилковий переклад
actual	Фактичний	Актуальний
catastrophic	дуже швидкий (не обов'язково призводить до катастрофи)	катастрофічний
commercial	промисловий	Комерційний
complex	складний	Комплексний
construction	будівництво, зведення	Конструкція
detail	елемент; вузол (машини)	Деталь
dramatic	різкий (стрибок тощо)	Драматичний
examination	огляд, контроль, аналіз	Екзамен
fragment	осколок	Фрагмент
history	тимчасова залежність	Історія
instrument	прилад, документ	Інструмент
mode	режим	Мода
notation	позначення	Нотація

original	початковий	Оригінальний
pilot	досвідчений, допоміжний	Пілот
prototype	досвідчений зразок / приклад	Прототип
replica	точна копія	Репліка
resin	смола	Резина
revision	зміна, редакція (корегування), перегляд	Ревізія

Додаток Б

Перелік слів у технічних текстах, які гармоніюють з великою кількістю вживаних термінів, взятих з латинської та грецької мов, що заміщаються коротшими та простішими словами (переважно англосаксонського коріння)

achieve — *get, reach*

activate — *start*

approximately — *about*

attempt — *try*

bilateral — *two-sided*

capable — *able*

commence — *begin, start*

component — *part*

convenient — *handy*

deficiency — *lack*

desirable — *wanted*

elevated — *high*

emphasize — *stress*

encounter — *meet*

endeavor — *try*

evaluate — *test, try out*

evident — *plain, clear*

evolution — *change, growth*

expenditure — *cost*

experiment — *test*

external — *outer*

fabricate — *make, build*

facilitate — *ease*

formulate — *draw up*

fragment — piece
frequently — often
function — job, task, role
identical — same
illustrate — show
indication — sign
ineffectual — useless
inexpensive — cheap
initiate — begin, start
jeopardize — risk
liberate — free
likewise — and, also
luminous — bright, shining
magnitude — size, range
manufacture — make
observe — see,
operate — work, run
optimal — best
principal — main
procedure — way
provide — give
refrigerate — cool
require — need
similar — like
tabulation — list,
terminate — end
ultimate — last, final
velocity — speed
visualize — see
withstand — resist

Додаток В

Правила перекладу загальнонаукових та вузькогалузевих термінів

При перекладанні загальнонаукових слів можливі такі варіанти:

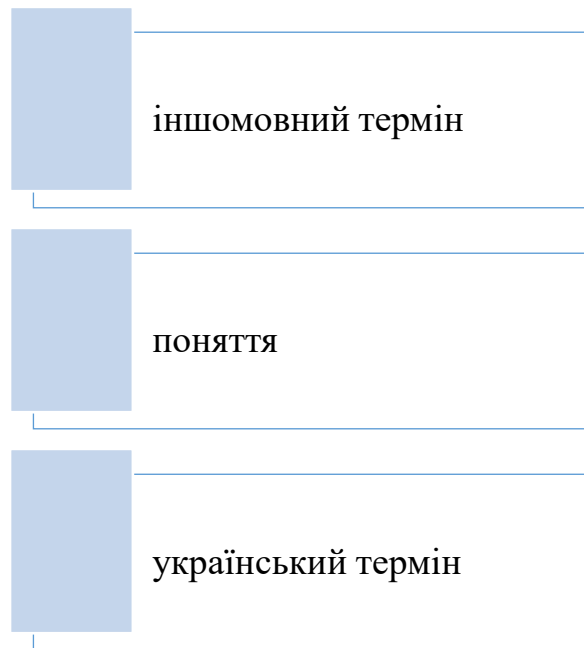
наявність постійного перекладного еквівалента

наявність контекстуального перекладного еквівалента

У першому варіанті, як правило, під час перекладання не виникають труднощі, бо еквівалент слова мови оригіналу можна знайти у словнику. Якщо навіть слово багатозначне, обрати потрібний варіант перекладу допоможе контекст, в якому воно знаходиться.

Такі перекладні еквіваленти (слова, словосполучення) називають постійними. Пошук терміна-еквівалента (тобто відповідного за значенням терміна) у власній мові (мові перекладу) має починатися з аналізу нового поняття, яке виражає іншомовний термін. Цей аналіз може підказати, яке слово треба вжити на позначення певного поняття.

Правильним вважається шлях перекладання термінів:

Якщо назва поняття ґрунтується на його головній властивості чи вдалому порівнянні, то й в інших мовах ці ознаки беруться за визначальні, наприклад, у комп'ютерній термінології:

user (юзер) – користувач;

mouse (маус) – мишка.

Другий варіант – складніший, бо доводиться вдаватися до лексичних трансформацій.

Лексичні трансформації – заміни певних слів або словосполучень мови оригіналу з метою точного передання змісту та врахування норм мови перекладу. Такі еквіваленти називають контекстуальними перекладними еквівалентами.

Виділяють такі види трансформацій:

1. Додавання. Бувають випадки, коли слід додавати слова в тексті перекладу, щоб не порушити зміст оригіналу та норми мови перекладу.

2. Вилучення. У деяких випадках під час перекладання можна робити вилучення слів з метою уникнути порушення норм мови перекладу.

3. Заміни. Під час перекладання можна замінювати окремі слова або словосполучення мови оригіналу на такі слова, які адекватно передають зміст оригіналу.

4. Контекстуальна заміна. Особливості контексту іноді змушують добирати таке слово у мові перекладу, яке можна використовувати лише в цьому контексті. Існують такі види контекстуальних замін:

– конкретизація, коли слово мови оригіналу з більш широким значенням замінюється на слово мови перекладу з більш вузьким значенням;

– генералізація, коли слово мови оригіналу з більш вузьким значенням замінюється на слово мови перекладу з більш широким значенням;

– антонімічний переклад, коли стверджувальна конструкція замінюється на заперечну або навпаки.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 87 с., 96 джерел, два додатки.

Об'єкт дослідження: поняття контексту в сучасній лінгвістиці та його роль при перекладі текстів.

Мета кваліфікаційної роботи: визначити сутність контексту, як невід'ємної частини семантики тексту.

Ціль дослідження: дослідити лінгвістичну сутність контексту та його роль у створенні змістовної структури тексту, показати необхідність урахування контекстуальних факторів при перекладі тексту, визначити місце контексту у створенні семантичної структури тексту, дослідити проблематику перекладу технічних текстів і збереження контексту.

Для розв'язання поставлених завдань в роботі застосовано комплексну методику дослідження. Для лінгвістичного аналізу використовувалися описовий, порівняльний, контекстуальний та структурно-семантичний методи.

У теоретичній частині досліджується поняття контексту у сучасній лінгвістиці.

У практичній частині розглядається специфіка перекладу контексту в текстах різних стилів.

Теоретична новизна роботи полягає у визначенні специфіки перекладу технічних текстів і виокремлення головних особливостей цієї проблематики в межах контексту.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її положення і висновки дають можливість краще зрозуміти процес перекладу технічних текстів і можуть бути використані для подальшого аналізу та досліджень цієї проблематики.

Ключові слова: КОНТЕКСТ, БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА, АДЕКВАТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ, ТИПИ КОНТЕКСТУ, ДИСКУРС, ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ.

SUMMARY

Qualification paper: 87 p., 96 sources, 2 annexes

The object of the research is the concept of context in modern linguistics and its role in the translation of texts.

The subject of the research is define the essence of the context as an integral part of the semantics of the text.

The purpose of the research is to study the linguistic essence of context and its role in creating a meaningful structure of the text, to show the need to take into account contextual factors when translating text, to determine the place of context in creating semantic structure of text, to explore translation of technical texts and context preservation.

A complex research methodology was used to solve the tasks. Descriptive, comparative, contextual and structural-semantic methods were used for linguistic analysis.

The theoretical part explores the concept of context in modern linguistics.

The practical part considers the specifics of translating the context in texts of different styles.

The theoretical novelty of the work is to determine the specifics of the translation of technical texts and highlight the main features of this issue within the context.

The practical significance of the work is that its provisions and conclusions provide a better understanding of the process of translation of technical texts and can be used for further analysis and research on this issue.

Key words: CONTEXT, NON-EQUIVALENT VOCABULARY, ADEQUACY OF TRANSLATION, TYPES OF CONTEXT, DISCOURSE, TRANSLATION TRANSFORMATIONS.

ДОВІДКА

про результати перевірки тексту кваліфікаційної роботи магістра
на присутність запозичень

Автор роботи	Деберина Вікторія Віталіївна
ЗВО	Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
Факультет, кафедра, група	Електротехнічний факультет, кафедра перекладу, 035м-20-1
Тема кваліфікаційної роботи	Вплив контексту на створення та структуру тексту перекладу
Результати перевірки	
Запозичення, %	15
Оригінальність, %	85
Модуль пошуку	https://antiplagiarism.com/unique

Роботу перевірів:

д.ф.н. _____
Підпис

Алексєєв А.Я.
ПІБ керівника